

นิราศเมืองเพชร

บทที่ ๑

ประวัติผู้แต่ง ประวัติหนังสือ

ประวัติผู้แต่ง

สุนทรภู่ หรือพระยาสุนทรโวหาร มีนามเดิมว่า กู เกิด เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ที่พระราชวังหลัง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถานีรถไฟบางกอกน้อย) ส่วนบิดาไม่ทราบชื่อ รู้แค่ว่าเป็นชาวบ้านกร่ำ อ. แกลง จ.ระยอง ส่วนมารดาเป็นข้าหลวงในพระราชวังหลัง แต่ได้เลิกกับบิดา ตั้งแต่ท่านเกิดแล้ว ท่านได้รับการศึกษาชั้นแรก ที่พระราชวังหลังและวัดชีปะขาว (วัดศรีสุदारาม) จากนั้นจึงได้เข้ารับราชการ ในตำแหน่งเสมียนระวางกรมพระคลังสวน ด้วยกำลังอยู่ในวัยหนุ่ม ท่านได้ต้องใจผู้หญิงคนหนึ่งชื่อว่า จัน ท่านจึงได้เขียนเพลงยาวส่งให้นางจัน จนบิดามารดาของนางจันจับได้ แล้วนำความไปกราบทูลกรมพระราชวัง ทำให้ท่านและนางจัน ถูกต้องโทษจำคุกในระยะเวลาหนึ่ง เมื่อพ้นโทษออกมา จึงเดินทางไปเยี่ยมบิดาที่เมืองแกลง จ.ระยอง

ด้วยความที่ท่าน เป็นคนชอบการแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนมาตั้งแต่วัยเด็ก ทำให้ท่าน ได้เข้ารับราชการอีกครั้ง ในกรมพระอภัยมณี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ และด้วยความสามารถในโคลงกลอนของท่าน รวมถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดเรื่องโคลงกลอนเป็นอย่างมาก (ซึ่งพระองค์เองก็ทรงเป็นกวีเอก ที่ได้รับการยกย่องเช่นเดียวกัน) ท่านจึงเป็นที่โปรดปราน ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นอย่างมาก จนได้รับการแต่งตั้งเป็น ขุนสุนทรโวหาร เป็นกวีที่ปรึกษา และคอยรับใช้ใกล้ชิดพระองค์

สุนทรภู่ เป็นมหากวีที่มีผู้รู้จักมากที่สุดและได้รับการยกย่องมากที่สุด มีชื่อเสียงในด้านสำนวนกลอนเป็นที่เลื่องลือจน ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้มีฝีมือเป็นเลิศในด้านการแต่งกลอนแปด และเป็น “กวีเอกของไทย” คนหนึ่ง นอกจากนี้ ยังได้รับการยกย่องว่าเป็นกวีที่มีจินตนาการกว้างไกล สร้างโครงเรื่องและเนื้อหาของนิทานได้อย่างน่าสนใจชวนติดตาม ท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือเกิดในรัชกาลที่ ๑ ถึงแก่กรรมในรัชกาลที่ ๔ ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้ให้สมญานามท่านว่า “สุนทรภู่กวีสี่แผ่นดิน” ตลอดอายุอันยาวนานของท่าน และมีความสามารถในการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่เป็นอมตะไว้แก่คนไทยมากมาย วรรณกรรมของท่านสุนทรภู่ได้ยืนแต่ชื่อ ยังหาต้นฉบับไม่พบก็มี บางเรื่องหายสาบสูญไปไม่ได้ยืนชื่อก็มี

วัยเด็ก (พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๓๔๕) แรกเกิด - อายุ ๒๐ ปี

พระสุนทรโวหาร (ภู่) มีนามเดิมว่า ภู่ เป็นบุตรขุนศรีสังหาร (พลับ) และแม่ซ้อย เกิดในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันจันทร์ เดือนแปด ขึ้นหนึ่งค่ำ ปีมะเมีย จุลศักราช ๑๑๔๘ เวลาสองโมงเช้า ตรงกับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ.๒๓๒๕ ที่บ้านใกล้กำแพงวังหลัง คลองบางกอกน้อย สุนทรภู่ออกมาได้ไม่นาน บิดามารดาก็หย่าจากกัน ฝ่ายบิดากลับไปบวชที่บ้านกร่ำ เมืองแกลง ส่วนมารดา คงเป็นนางนมพระธิดา ในกรมพระราชวังหลัง (กล่าวกันว่าพระองค์เจ้าจงกล หรือเจ้าครอกทองอยู่) ได้แต่งงานมีสามีใหม่ และมีบุตรกับสามีใหม่ ๒ คน เป็นหญิง ชื่อฉิมและน้อม ตัวสุนทรภู่อเองได้ถวายตัว เป็นข้าในกรมพระราชวังหลังตั้งแต่วัยเด็ก

สุนทรภู่อเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน สันทัดทั้งสัทวาและเพลงยาว เมื่อรุ่นหนุ่ม เกิดรักใคร่ชอบพอกับนางข้าหลวง ในวังหลัง ชื่อแม่จัน ครั้นความทราบถึง กรมพระราชวังหลัง พระองค์ก็กรี๊ดรับสั่งให้นำสุนทรภู่อและจันไปจองจำทันที แต่ทั้งสองถูกจองจำได้ไม่นาน เมื่อกรมพระราชวังหลังเสด็จทิวงคตในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ ทั้งสองก็พ้นโทษออกมา เพราะเป็นประเพณีแต่โบราณ ที่จะมีการ ปลอญนักโทษ เพื่ออุทิศส่วนพระราชกุศลแด่ พระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์ ชั้นสูงเมื่อเสด็จสวรรคต หรือทิวงคตแล้ว แม่จะพ้นโทษ สุนทรภู่อและจันก็ยังมีโอกาสหวังในรัก สุนทรภู่อถูกใช้ไปชลบุรี ดังความตอนหนึ่งในนิราศเมืองแกลงว่า

"จะกรวดน้ำว่าชันจนวันตาย แม่เจ้านายท่านไม่ใช่แล้วไม่มา"

แต่เจ้านายท่านใคร่ไป และไปธุระเรื่องใดไม่ปรากฏ อย่างไรก็ดี สุนทรภู่อได้เดินทางเลยไปถึงบ้านกร่ำ เมืองแกลง จังหวัดระยอง เพื่อไปพบบิดาที่จากกันกว่า ๒๐ ปี สุนทรภู่อเกิดล้มเจ็บหนักเกือบถึงชีวิต กว่าที่จะกลับมากลางพญา ก็ล่วงถึงเดือน ๕ ปี พ.ศ.๒๓๔๕

วัยฉกรรจ์ (พ.ศ.๒๓๕๐ - ๒๓๕๕) อายุ ๒๑ - ๓๐ ปี

หลังจากกลับจากเมืองแกลง สุนทรภู่อได้เป็นมหาดเล็กของพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ พระโอรสองค์เล็ก ของกรมพระราชวังหลัง ซึ่งทรงผนวชอยู่ที่วัดระฆัง ในช่วงนี้ สุนทรภู่อที่สมหวังในรัก ได้แม่จันเป็นภรรยา

สุนทรภู่อคงเป็นคนเจ้าชู้ แต่งงานได้ไม่นาน ก็เกิดระหองระแหงกับแม่จัน ยังไม่ทันคืนดี สุนทรภู่อก็ต้อง ตามเสด็จพระองค์เจ้า ปฐมวงศ์ไปนมัสการพระพุทธบาท จ.สระบุรี ในวันมาฆบูชา สุนทรภู่อได้แต่งนิราศ เรื่องที่สองขึ้น คือ นิราศพระบาท สุนทรภู่อตามเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ ในเดือน ๑ ปี พ.ศ.๒๓๕๐

สุนทรภู่อมีบุตรกับแม่จัน ๑ คน ชื่อหนูพุด แต่ชีวิตครอบครัวก็ยังไม่ราบรื่นนัก ในที่สุดแม่จันก็ร้างลาไป พระองค์เจ้าจงกล (เจ้าครอกทองอยู่) ได้รับอุปการะหนูพุดไว้ ชีวิตของท่านสุนทรภู่อช่วงนี้คงโศกเศร้ามิใช่น้อย

ประวัติชีวิตของสุนทรภู่ในช่วงปี พ.ศ.๒๓๕๐ - ๒๓๕๕ ก่อนเข้ารับราชการ ไม่ชัดเจน แต่เชื่อว่าท่านหนีความเศร้าออกไป เพชรบุรี ทำไร่นานอยู่กับหม่อมบุญนาคในพระราชวังหลัง ดังความตอนหนึ่งในนิราศ เมืองเพชร ที่ท่านย้อนรำลึกความหลัง สมัยหนุ่ม ว่า

"ถึงต้นตาลบ้านคุณหม่อมบุญนาค เมื่อยามยากจนมาได้อาศัย
มารดาเจ้าคราวพระวังหลังครรไล มาทำไร่นานา ท่านการุญ"

รับราชการครั้งที่ ๑ (พ.ศ.๒๓๕๕ - ๒๓๖๓) อายุ ๓๐ - ๓๘ ปี

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นมหากวีและทรงสนพระทัยเรื่องการละครเป็นอย่างยิ่ง ในรัชสมัยของ พระองค์ ได้กวัดขັນการฝึกหัดวิธีราชจนได้ที่เป็นแบบอย่างของละครร่ำมาตราบทุกวันนี้ พระองค์ยังทรงพระราชนิพนธ์บทละคร ขึ้นใหม่อีกถึง ๓ เรื่อง มีเรื่องอิเหนาและเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น มูลเหตุที่สุนทรภู่ได้เข้ารับราชการ น่าจะเนื่องมาจากเรื่องละครนี้เอง ไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับกรณีทอดบตรสนเท่ห์ เพราะจากกรณี บัตรสนเท่ห์นั้น คนที่มีส่วนเกี่ยวข้องถูกประหารชีวิตถึง ๑๐ คน แม้แต่ นายแห โขลน คนซื้อกระดาษดินสอ ก็ยังถูกประหารชีวิต ด้วย มีหรือสุนทรภู่จะรอดชีวิตมาได้ นอกจากนี้ สุนทรภู่เป็นแต่เพียงไพร่ มีชีวิตอยู่นอกวังหลวง ช่วงอายุก่อนหน้านี้อ่านเวียน และเวียนใจอยู่กับเรื่องความรัก ที่ไหนจะมี เวลามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมือง(กรณีวิเคราะห์นี้ มิได้รับรองโดยนักประวัติศาสตร์ เป็นความเห็นของคุณปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ เขียนไว้ในหนังสือ "เที่ยวไปกับสุนทรภู่" ซึ่งเห็นว่ามูลเหตุที่สุนทรภู่ได้เข้ารับราชการ น่าจะมาจากเรื่องละครมากกว่าเรื่องอื่น ซึ่งข้าพเจ้า พิเคราะห์ดูก็เห็นน่าจะจริง ผิดถูกเช่นไร โปรดใช้วิจารณญาณ)อีกคราหนึ่งเมื่อทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ตอนศึกสิบขุนสิบรถ ทรงพระราชนิพนธ์บทชมรถทศกัณฐ์ว่า

"๑ รถที่นั่ง บุษบกบัลลังก์ตั้งตระหง่าน
กว้างยาวใหญ่เท่าเขาจักรวาล ยอดเยี่ยมเทียมวิมานเมืองแมน
คุมวงกงหันเป็นคว้นกว้าง เทียมสิงห์วิ่งวางข้างละแสน
สารถิ์จับเข้าดงแดน พื้นแผ่นดินกระเด็นไปเป็นจุ่ม"

ทรงพระราชนิพนธ์มาได้เพียงนี้ ทรงนึกความที่จะต่อไปอย่างไรให้สมกับที่รถใหญ่โตปานนั้นก็นึกไม่ออก จึงมีรับสั่งให้สุนทรภู่แต่งต่อ สุนทรภู่แต่งต่อว่า

"นทีดีฟองนงระลอก กระจอกกระจอนชลชั้นขุน
เขาพระเมรุเอนเอียงอ่อนละมุน อนนต์हनุนดินดานสะท้านสะเทือน
ทวยหาญโห่ร้องก้องกัมปนาท สุธาวาสไหวห้วนลั่นเลื่อน
บดบังสุริยันตะวันเดือน คลาดเคลื่อนจตุรงค์ตรงมา"

กลอนบทนี้เป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยิ่งนัก นับแต่นั้นก็นับสุนทรภู่เป็นกวีที่ปรึกษาด้วยอีกคนหนึ่ง ทรงตั้งเป็นที่ขุนสุนทรโวหาร พระราชทานที่ให้

ปลูกเรือนที่ทำซ่าง และให้มีตำแหน่งฝ้าฯ เป็นนิจ แม้เวลาเสด็จประพาสก็โปรดฯ ให้สุนทรภู่ลงเรือพระที่นั่งไปด้วย เป็นพนักงานอ่านเขียนในเวลาทรงพระราชนิพนธ์บทกลอน

ออกบวช (พ.ศ.๒๓๖๗ - ๒๓๘๕) อายุ ๓๘ - ๕๖ ปี

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๓๖๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต นอกจากแผ่นดินและสิ้นฟ้าจะร่ำไห้ ไพร่ธรรมดาคนหนึ่งที่มีโอกาสสูงสุดในชีวิต ได้เป็นถึงกวีที่ปรึกษา ในราชสำนักก็หมดความสนใจไปด้วย"ทรงขัดเคืองสุนทรภู่ว่าแกสั่งประมาทอีกครั้งหนึ่ง แต่นั่นก็ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนตมตต่อสุนทรภู่มา จนตลอดรัชกาลที่ ๒ ... "จะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ เพียงคิดได้ด้วยเฉพาะหน้าตรงนั้นก็ตาม สุนทรภู่ก็ได้ทำการไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัย ประกอบกับ ความอาลัยเสียใจหนักหนาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สุนทรภู่ จึงลาออกจากราชการ และตั้งใจบวชเพื่อสนอง พระมหากรุณาธิคุณ สุนทรภู่ได้เผยความในใจนี้ ในตอนหนึ่ง ของนิราศภูเขาทอง ว่า

"จะสร้างพรตอดสำห้ส่งบุญถวาย ประพฤติฝ่ายสมณะทั้งวสา เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิกขาขอเป็นข้าเคียงพระบาททุกชาติไป"

เมื่อบวชแล้ว ท่านได้ออกจาริกแสวงบุญไปยังที่ต่างๆ เล่ากันว่า ท่านได้เดินทางไปยังหัวเมืองต่างๆ หลายแห่ง เช่นเมืองพิษณุโลก เมืองประจวบคีรีขันธ์ จนถึงเมืองถลางหรือภูเก็ต และเชื่อกันว่า ท่านคงจะเขียนนิราศเมืองต่างๆ นี้ไว้อย่างแน่นอน เพียงแต่ ยังค้นหาต้นฉบับไม่พบ

ชีพจรลงเท้าสุนทรภู่อีกครั้ง เมื่อท่านเกิดไปสนใจเรื่องเล่นแร่แปรธาตุและยาอายุวัฒนะ ถึงแก่อดสาเห ไปค้นหา ทำให้เกิด นิราศวัดเจ้าฟ้า และนิราศสุพรรณ ปี พ.ศ.๒๓๘๓ สุนทรภู่มาจำพรรษาอยู่ที่วัดเทพธิดาราม ท่านอยู่ที่นั่นได้ ๓ พรรษา คืบหนึ่งเกิดฝันร้าย ว่าชะตาขาด จะถึงแก่ชีวิต จึงได้แต่งเรื่องรำพันพิลาป ซึ่งทำให้ทราบเรื่องราว ในชีวิตของท่านอีก เป็นอันมาก จากนั้นจึงลาสิกขาบทเมื่อปี พ.ศ.๒๓๘๕ เพื่อเตรียมตัวจะตาย

รับราชการครั้งที่ ๒ (พ.ศ.๒๓๘๕ - ๒๓๘๘) อายุ ๕๖ - ๖๕ ปี

เมื่อสึกออกมา สุนทรภู่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งทรง พระยศเป็นสมเด็จพระเจ้า น้อยยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ โปรดอุปถัมภ์ให้สุนทรภู่ ไปอยู่พระราชวังเดิมด้วย ต่อมา กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ทรงพระเมตตาอุปการะสุนทรภู่ด้วย กล่าวกันว่า ชอบพระราชหฤทัย ในเรื่องพระอภัยมณี จึงมีรับสั่งให้สุนทรภู่แต่งต่อ นอกจากนี้ สุนทรภู่ยังแต่งเรื่อง สิงห์ไตรภพถวายกรมหมื่น อัปสรฯ อีกเรื่องหนึ่งแม้สุนทรภู่จะอายุมากแล้ว แต่ท่านก็ยังรักการเดินทางและรักกลอนเป็นที่สุด ท่านได้แต่งนิราศไว้อีก ๒ เรื่อง คือนิราศพระประชม และนิราศเมืองเพชร สุนทรภู่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "พระสุนทรโวหาร" ในปี พ.ศ.๒๓๘๔ ขณะที่ท่านมีอายุ ได้ ๖๕ ปีแล้ว ท่านถึงแก่อนิจกรรมเมื่อปี พ.ศ.๒๓๘๘ รวมอายุได้ ๖๕ ปี

ผลงานสุนทรภู่

งานประพันธ์ของสุนทรภู่เท่าที่มีการค้นพบในปัจจุบันมีปรากฏอยู่เพียงจำนวนหนึ่ง และสูญหายไปอีกเป็นจำนวนมาก ถึงกระนั้นตามจำนวนเท่าที่ค้นพบก็ถือว่ามามีปริมาณค่อนข้างมาก เรียกได้ว่า สุนทรภู่เป็น “นักเลงกลอน” ที่สามารถแต่งกลอนได้รวดเร็วหาตัวจับยาก ผลงานของสุนทรภู่เท่าที่ค้นพบในปัจจุบันมีดังต่อไปนี้

นิราศ

นิราศเมืองแกลง (พ.ศ. ๒๓๔๘) – แต่งเมื่อหลังพ้นโทษจากคุก และเดินทางไปหาพ่อที่เมืองแกลง

นิราศพระบาท (พ.ศ. ๒๓๕๐) – แต่งหลังจากกลับจากเมืองแกลง และต้องตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ไปนมัสการรอยพระพุทธรบาทที่จังหวัดสระบุรีในวันมาฆบูชา

นิราศภูเขาทอง (ประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๑) – แต่งโดยสมมุติว่า เณรหนูพัด เป็นผู้แต่ง ไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองที่จังหวัดอยุธยา

นิราศสุพรรณ (ประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๔) – แต่งเมื่อครั้งยังบวชอยู่ และไปค้นหาหาอายุวัฒนะที่จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นผลงานเรื่องเดียวของสุนทรภู่ที่แต่งเป็นโคลง

นิราศวัดเจ้าฟ้า (ประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๕) – แต่งเมื่อครั้งยังบวชอยู่ และไปค้นหาหาอายุวัฒนะตามลายแทงที่วัดเจ้าฟ้าอากาศ (ไม่ปรากฏว่าที่จริงคือวัดใด) ที่จังหวัดอยุธยา

นิราศอิเหนา (ไม่ปรากฏ, คาดว่าเป็นสมัยรัชกาลที่ ๓) – แต่งเป็นเนื้อเรื่องอิเหนารำพันถึงนางนุชบา

รำพันพิลาป (พ.ศ. ๒๓๘๕) – แต่งเมื่อครั้งจำพรรษาอยู่ที่วัดเทพธิดาราม แล้วเกิดฝันร้ายว่าชะตาขาด จึงบันทึกความฝันพร้อมรำพันความอาภัพของตัวไว้เป็น “รำพันพิลาป” จากนั้นจึงลาสิกขาบท

นิราศพระประชม (พ.ศ. ๒๓๘๕) – เชื่อว่าแต่งเมื่อหลังจากลาสิกขาบทและเข้ารับราชการในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปนมัสการพระประชมเจดีย์ (หรือพระปฐมเจดีย์) ที่เมืองนครชัยศรี

นิราศเมืองเพชร (พ.ศ. ๒๓๘๘) – แต่งเมื่อเข้ารับราชการในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เชื่อว่าไปธุระราชการอย่างใดอย่างหนึ่ง นิราศเรื่องนี้มีฉบับค้นพบเนื้อหาเพิ่มเติมซึ่ง อ. ล้อม เพ็งแก้ว เชื่อว่า บรรพบุรุษฝ่ายมารดาของสุนทรภู่เป็นชาวเมืองเพชรบุรี

นิทาน

โคบุตร แต่งในราวรัชกาลที่ ๑ : เชื่อว่าเป็นงานประพันธ์ชิ้นแรกของสุนทรภู่ เป็นเรื่องราวของ “โคบุตร” ซึ่งเป็นโอรสของพระอาทิตย์กับนางอัปสร แต่เติบโตขึ้นมาด้วยการเลี้ยงดูของนางราชสีห์

พระอภัยมณี แต่งในราวรัชกาลที่ ๒-๓ : คาดว่าเริ่มประพันธ์ในสมัยรัชกาลที่ ๒ และแต่งๆ หยุดๆ เรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นผลงานชิ้นเอกของสุนทรภู่ ได้รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสรให้เป็นสุดยอดวรรณคดีไทยประเภทกลอนนิทาน

พระไชยสุริยา แต่งในราวรัชกาลที่ ๓ : เป็นนิทานที่สุนทรภู่แต่งด้วยฉันทลักษณ์ประเภทกาพย์หลายชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ เป็นนิทานสำหรับสอนอ่าน เนื้อหาเรียงลำดับความง่ายไปยาก จากแม่ ก กา แม่กน กก กค กด กบ กม และเกย เชื่อว่าแต่งขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๓๘๓ – ๒๓๘๕

ลักษณวงศ์ (มีสำนวนผู้อื่นแต่งต่อ และไม่ทราบเวลาแต่ง) : เป็นนิทานแนวจักรๆ วงศ์ๆ ที่นำโครงเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้าน แต่มีตอนจบที่แตกต่างไปจากนิทานทั่วไปเพราะไม่ได้จบด้วยความสุข แต่จบด้วยงานสมโภชศพนางทิพเกสร ชายาของลักษณวงศ์ที่สิ้นชีวิตด้วยการสังหารของลักษณวงศ์เอง

สิงห์ไตรภพ แต่งในราวรัชกาลที่ ๒ : เชื่อว่าเริ่มประพันธ์เมื่อครั้งถวายอักษรแด่เจ้าฟ้าอาภรณ์ ภายหลังจึงแต่งถวายกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ และน่าจะหยุดแต่งหลังจากกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพสิ้นพระชนม์ สิงห์ไตรภพเป็นตัวละครเอกที่แตกต่างจากตัวพระในเรื่องอื่นๆ เนื่องจากเป็นคนรักเดียวใจเดียว

สุภายิต

สวัสดิรักษา แต่งระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖๔-๖ : คาดว่าประพันธ์ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ขณะเป็นพระอาจารย์ถวายอักษรแด่เจ้าฟ้าอาภรณ์

เพลงยาวถวายโอวาท แต่งระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๓ : คาดว่าประพันธ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ขณะเป็นพระอาจารย์ถวายอักษรแด่เจ้าฟ้ากลางและเจ้าฟ้าปิ๋ว

สุภายิตสอนหญิง แต่งระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๐-๒๓๘๓ : เป็นหนึ่งในผลงานซึ่งยังเป็นที่เคลือบแคลงว่า สุนทรภู่เป็นผู้ประพันธ์จริงหรือไม่

บทละคร

มีการประพันธ์ไว้เพียงเรื่องเดียวคือ อภัยนุราช ซึ่งเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ เพื่อถวายพระองค์เจ้าดวงประภา พระธิดาในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทเสภา

ขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงาม แต่งในรัชกาลที่ ๒

พระราชพงศาวดาร แต่งในรัชกาลที่ ๔

บทเห่กล่อมพระบรรทม

น่าจะแต่งขึ้นสำหรับใช้ขับกล่อมหม่อมเจ้าในพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ กับพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เท่าที่พบมี ๔ เรื่องคือ

เห่เรื่องพระอภัยมณี

เห่เรื่องโคบุตร

เห่เรื่องจับระบำ

เห่เรื่องกาگی

รวมวรรณกรรมของสุนทรภู่ ทั้งหมด ๒๔ เรื่อง

ประวัติหนังสือ

นิราศเมืองเพชร เป็นผลงานการประพันธ์ประเภทกลอนนิราศของสุนทรภู่ มีความยาว ๔๖๒ คำกลอนเล่าเรื่องการเดินทางไปเพชรบุรี ราวเดือนยี่หรือเดือนสามในปี พ.ศ. ๒๓๗๔ ซึ่งขณะนั้นสุนทรภู่มีอายุได้ ๔๖ ปีการเดินทางครั้งนี้เดินทางโดยเรือ โดยอาสาพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ ไปขอสิ่งของแทนความรักจากลูกสาวขุนแพ่ง เพราะพระองค์ทรงหมายปองหญิงคนนี้อยู่ เหตุที่สุนทรภู่ออาสาเดินทางไปครั้งนี้ก็เพราะคิดถึงพระคุณที่ได้ทรงอุปการะตน

ในการเดินทางครั้งนี้เป็นการเดินทางโดยมีหนูพัด หนูนิลและลูกศิษย์ตามไปด้วย เข้าใจว่าเป็นช่วงเวลาที่ยุทธภู่ไม่มีภรรยาแล้วเพราะมีข้อความหลายตอนในนิราศที่แสดงอารมณ์ตัดพ้อ โศกเศร้าเปลี่ยวเหงา มีการกล่าวถึงอดีตภรรยาอย่างแม่จัน โดยอาจารย์ฉันทน์ ขำวิไล ได้สันนิษฐานว่า ในเวลานั้นแม่จันคงจะได้มาอยู่กินกับสามีใหม่ที่เพชรบุรี แล้วมาขออาศัยอยู่ที่บ้านหม่อมบุญนาค เมื่อสุนทรภู่อเดินทางผ่านมาจึง ไม่กล้าเข้าไปเยี่ยมเหตุที่เคยเข้าใจว่าเป็นเพราะมีของฝากนั้นคงจะไม่จริง เพราะกับคนอื่นๆ สุนทรภู่อมีของฝากให้ แล้วกับหม่อมบุญนาคซึ่งเป็นผู้มีพระคุณท่านหนึ่ง จะไม่มีของฝากให้ได้อย่างไร ดังนั้นที่สุนทรภู่อไม่เข้าไปเยี่ยมควรจะเป็นเหตุเพราะแม่จันเสียมากกว่า

นอกจากนี้นิราศเรื่องนี้ยังมีการค้นพบฉบับลายมือเขียนเพิ่มเติมในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ โดย อ. ล้อม เพ็งแก้ว ซึ่ง จากเนื้อหาส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมาหลังจากนำไปให้อาจารย์เปลื้อง ณ นคร ผู้เชี่ยวชาญด้านผลงานของสุนทรภู่อมาเป็นเวลาช้านานมาตรวจสอบทำให้เชื่อได้ว่าเป็นสำนวนกลอนของสุนทรภู่อจริง และเมื่อมีการนำกลอนส่วนท้ายที่ค้นพบนี้มาต่อเข้ากับตัวบทกลอนฉบับของราชบัณฑิตยสถานที่รวมพิมพ์อยู่ในหนังสือ ประชุมกลอนนิราศเมืองเพชร ซึ่งอำมาตย์เอก พระยาสุรพันธ์เสนี (อิน บุญนาค) พิมพ์ในงานศพคุณหญิงสุรพันธ์เสนี (เจียม บุญนาค) เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นฉบับที่อาจารย์ล้อม เพ็งแก้วท่านว่าเป็นฉบับที่ถูกต้องที่สุดก็ตาม ก็สามารถต่อเข้ากันได้อย่างสมบูรณ์ นับว่าเป็นข้อมูลใหม่ที่ทำให้นักวิชาการบางท่านเชื่อว่าบรรพชนฝ่ายมารดาของสุนทรภู่อที่น่าจะเป็นชาวเมืองเพชรบุรี

เส้นทางในนิราศ

การเดินทางเริ่มต้นออกจากท่าเรือหน้าวัดอรุณราชวรารามไปทางคลองบางกอกใหญ่ คลองบางลำเจียก คลองขวาง คลองมหาไชยออกแม่น้ำท่าจีน เข้าคลองสามสิบสองคด คลองสุนัข

หอน ออกแม่น้ำแม่หลอง ไปปากอ่าว ปากคลองโคน ปากคลองช่อง ข้ามอ่าวยี่สาม เข้าคลองตะบูน ถึงเพชรบุรี

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดเพชรบุรี

จังหวัดเพชรบุรีตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกรุงเทพมหานคร เป็นเมืองด่านสำคัญระหว่างภาคกลางและภาคใต้ มีชื่อเสียงในฐานะเป็นแหล่งผลิตน้ำตาล เนื่องจากมีดินตาลหนาแน่น และยังเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญ

เพชรบุรีมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากมายและหลากหลายรูปแบบ ทั้งยังอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ จึงเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ นิยมไปเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจกันมาก

จังหวัดเพชรบุรีมีเนื้อที่ประมาณ ๖,๒๒๕,๑๓๘ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๓,๘๕๐,๗๑๑ ไร่ จัดเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ ๑๖ ของประเทศไทย โดยมีส่วนที่กว้างที่สุดในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก เป็นระยะทาง ๑๐๓ กิโลเมตร และส่วนที่ยาวที่สุดในแนวทิศเหนือ-ใต้ เป็นระยะทาง ๘๐ กิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศของเพชรบุรี แบ่งเป็น ๓ เขต คือ เขตภูเขาและที่ราบสูงทางด้านตะวันตก เป็นเทือกเขาทอดยาวจากเหนือลงใต้ เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเพชรบุรีและแม่น้ำปราณบุรี เขตที่ราบลุ่มแม่น้ำบริเวณตอนกลางของจังหวัด เป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดและเป็นเขตเกษตรกรรมที่สำคัญของจังหวัด เพราะมีแม่น้ำเพชรบุรีไหลผ่าน มีเขื่อนแก่งกระจานและเขื่อนเพชรบุรี และเขตที่ราบชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออก พื้นที่ติดชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ความยาวรวมประมาณ ๘๐ กิโลเมตร อุดมไปด้วยป่าโกงกางและชายหาดที่สวยงาม เป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดทั้งในด้านการประมงและการท่องเที่ยว

เพชรบุรีเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า ๒,๐๐๐ ปี นับตั้งแต่สมัยทวารวดี เดิมเป็นหนึ่งในเมืองศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา มีชื่อที่ชาวต่างประเทศใช้เรียกต่างๆ กัน เช่น ชาวฮอลันดาเรียกว่า “พิพริย์” ชาวฝรั่งเศสเรียกว่า “พิพฟีล” และ “พิฟริ” จึงสันนิษฐานกันว่าชื่อ “เมืองพริบพริ” เป็นชื่อเดิมของเมืองเพชรบุรี ซึ่งสอดคล้องกับชื่อวัดพริบพิล ที่เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของจังหวัด

ในสมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา เพชรบุรีเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญในกลุ่มหัวเมืองฝ่ายตะวันตก เจ้าเมืองผู้ปกครองเพชรบุรีล้วนเป็นผู้ที่สืบเชื้อพระวงศ์ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ จังหวัดเพชรบุรีได้เปลี่ยนเป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดปรานเมืองเพชรบุรีตั้งแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์จึงโปรดให้สร้างพระราชวัง วัด และพระเจดีย์ใหญ่ขึ้นบนเขาเตี้ยๆ ใกล้กับตัวเมือง และพระราชทานนามว่า “พระนครคีรี”

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างพระราชวังขึ้นอีกแห่งหนึ่งในตัวเมืองเพชรบุรี คือ “พระรามราชนิเวศน์” หรือที่เรียกกันว่า “วังบ้านปืน” และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้โปรดให้สร้างพระราชวัง “พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน” ขึ้นที่ชายหาดชะอำในเวลาต่อมา เพื่อใช้เป็นที่ประทับรักษาพระองค์ ด้วยทรงเชื่อว่าอากาศชายทะเลและน้ำทะเลอาจบรรเทาอาการเจ็บป่วยได้ จังหวัดเพชรบุรีจึงถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “เมืองสามวัง” นับแต่นั้นมา

ปัจจุบันจังหวัดเพชรบุรีแบ่งการปกครองออกเป็น ๘ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเพชรบุรี อำเภอเขาย้อย อำเภอหนองหญ้าปล้อง อำเภอชะอำ อำเภอท่ายาง อำเภอบ้านลาด อำเภอบ้านแหลม และอำเภอแก่งกระจาน

การเดินทาง

๑. เส้นทางนครปฐม-ราชบุรี ใช้ ถ. บรมราชชนนี หรือ ถนนคู่ขนานลอยฟ้า จากเชิงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ผ่านเขตลี้ชั้น แยกพุทธมณฑลสาย ๒ แยก พุทธมณฑลสาย ๔ จนไปบรรจบกับ ถ. เพชรเกษม (ทางหลวงหมายเลข ๔) ซึ่งตรงมาจากท่าพระ บางแค หนองแขม อ้อมน้อย จนถึง อ. นครชัยศรี จากนั้นมุ่งตรงผ่าน จ. นครปฐม จ. ราชบุรี และเข้าสู่ จ. เพชรบุรี รวมระยะทางจนถึงตัวเมืองเพชรบุรีประมาณ ๑๖๖ กม.

๒. เส้นทางสมุทรสาคร-สมุทรสงคราม-เพชรบุรี ใช้ ถ. พระราม ๒ (ทางหลวงหมายเลข ๓๕) ซึ่งเริ่มต้นจากทางด่วนเฉลิมมหานครเชิงสะพานพระราม ๕ ผ่านเขตบางมด ภาษีเจริญ หัวกระบือ ออกซ้ายจนเข้าเขต จ.สมุทรสาคร จ. สมุทรสงคราม อ. ปากท่อ จ. ราชบุรี จนบรรจบกับ ถ. เพชรเกษมที่บริเวณแยกวงมะนาว เข้าสู่ จ. เพชรบุรี

สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ

พระรามราชนิเวศน์

ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านหม้อ อำเภอเมือง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ให้สร้างด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อเป็นพระราชนิเวศน์สำหรับประทับแรมในฤดูฝน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อที่จากราษฎร และให้จอมพลเรือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นแม่กองจัดการก่อสร้าง สร้างแบบสถาปัตยกรรมยุโรป ออกแบบโดยมิสเตอร์คาล เดอริง ชาวเยอรมัน เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า พระที่นั่งศรเพ็ชรปราสาท และทรงเปลี่ยนเป็นพระรามราชนิเวศน์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ใช้เป็นที่รับรองแขกเมือง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ใช้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนผู้กำกับลูกเสือโรงเรียนฝึกหัดครูเกษตรกรรม โรงเรียนประชาบาลประจำตำบล

พระรามราชนิเวศน์ เปิดให้เข้าชมทุกวันตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐-๑๖.๐๐ น. ค่าเข้าชม ชาวไทย ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศ ๕๐ บาท สำหรับผู้ที่ต้องการจะเข้าชมเป็นหมู่คณะ และต้องการวิทยากรบรรยาย สามารถทำหนังสือถึงผู้บังคับการจังหวัดทหารบกเพชรบุรี ค่ายรามราชนิเวศน์ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ๗๖๐๐๐ โทร. ๐ ๓๒๔๒ ๘๕๐๖-๑๐ ต่อ ๒๕๕

อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี

เป็นโบราณสถานเก่าแก่คู่เมืองเพชรบุรี ตั้งอยู่บนยอดเขาใหญ่ ๓ ยอด ยอดที่สูงที่สุดสูงประมาณ ๕๕ เมตร แต่เดิมชาวบ้านเรียกภูเขานี้ว่า “เขาสมน” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงพอพระราชหฤทัยที่จะสร้างพระราชวังสำหรับเสด็จแปรพระราชฐานขึ้นบนยอดเขาแห่งนี้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งในขณะนั้นเป็นพระสมุหกลาโหมเป็นแม่กองก่อสร้าง จนสำเร็จเรียบร้อยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๓ ทรงพระราชทานนามว่า “พระนครคีรี” แต่ชาวเมืองเพชรเรียกกันติดปากว่าเขาวัง สืบมาจนทุกวันนี้ พระนครคีรีประกอบด้วยพระที่นั่ง พระตำหนัก วัด และกลุ่มอาคารต่าง ๆ มากมาย ส่วนใหญ่เป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบนีโอคลาสสิกผสมสถาปัตยกรรมจีน ตั้งอยู่บนยอดเขาใหญ่ ๓ ยอดด้วยกัน ดังนี้

ยอดเขาด้านทิศตะวันออก บริเวณไหล่เขาเป็นที่ตั้งของวัดมหาสมณาราม ภายในพระอุโบสถมีภาพเขียนฝีมือขรัวอินโขงบนผนังทั้งสี่ด้าน เป็นวัดเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอยุธยา ส่วนบนยอดเขาเป็นที่ตั้งของวัดพระแก้ว เป็นวัดประจำพระราชวังพระนครคีรี เช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นวัดประจำพระบรมมหาราชวังในกรุงเทพฯ ภายในวัดพระแก้วประกอบด้วยพระอุโบสถขนาดเล็ก ประดับด้วยหินอ่อน ด้านหลังเป็นพระพุทธรูปเสด็จดีศ ด้านหน้าพระอุโบสถเป็นหอรบระฆังรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมขนาดเล็ก

ยอดเขากลาง เป็นที่ประดิษฐานพระธาตุจอมเพชร มีความสูง ๔๐ เมตร บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายใน จากจุดนี้สามารถมองเห็นพระที่นั่งต่าง ๆ บนยอดเขาอีก ๒ ยอด รวมทั้งทิวทัศน์ของตัวเมืองเพชรบุรีได้อีกด้วย

ยอดเขาด้านทิศตะวันตก เป็นที่ตั้งของพระราชวังอันเป็นที่ประทับได้แก่ พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรย์ พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาท พระที่นั่งราชธรรมสภา หอชัชวาลเวียงชัย หอพิมานเพชรมเหศวร์ พระที่นั่งสันถาคารสถาน หอจตุเวทปริตพจน์ ศาลาทศนันทกษัตริย์ นอกจากนี้แล้วยังมี โรงรถ โรงม้า ศาลามหาดเล็ก ศาลาลูกขุน ศาลาด่าน ศาลาเย็นใจ ทิมดาบองครักษ์ โรงครัว ตามแบบพระราชวังทั่วไป รอบพระราชวังมีป้อมล้อมอยู่ทั้ง ๔ ทิศคือ ป้อมนครฐป้อมปกทางทิศตะวันออก ป้อมวิรุพหกบริรักษ์ทางทิศใต้ ป้อมวิรุบักษ์ป้องกันทางทิศตะวันตก และป้อมเวสสุวรรณรักษาทางทิศเหนือ

กรมศิลปากรได้ใช้บางส่วนของพระราชวังบวรนครวัดด้านทิศตะวันตกนี้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครศรีอยุธยา ภายในเก็บรักษาโบราณวัตถุต่างๆ ได้แก่ เครื่องราชูปโภคของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปหล่อโลหะสำริดและทองเหลืองที่ใช้สำหรับตกแต่งห้องต่างๆ ในพระที่นั่ง และเครื่องกระเบื้องของจีน ญี่ปุ่น และยุโรป

เฉพาะส่วนของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินี้ เปิดให้เข้าชมตั้งแต่วันที่ ๐๘.๓๐-๑๖.๐๐ น. ทุกวัน

อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เปิดให้เข้าชมทุกวัน เวลา ๐๘.๓๐-๑๖.๐๐ น. ค่าเข้าชม (รวมค่าเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครศรีอยุธยา) ชาวไทย ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศ ๑๕๐ บาท นักท่องเที่ยวสามารถขึ้นชมอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (เขาวัง) ได้โดยการเดินขึ้นหรือโดยสารรถรางไฟฟ้า (ตัวไป-กลับ) เสียค่าบริการ ผู้ใหญ่ ๓๐ บาท เด็ก ๑๐ บาท

วัดเพชรพลี

หรือชื่อเดิมว่า วัดพระปรี ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา เหตุเพราะว่ามีชื่อเดียวกับจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งสมัยก่อนเรียกขานเมืองเพชรบุรีว่า เมืองพระปรี ภายในวัดมีสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งอยู่คู่กับวัดพระปรีมาแต่โบราณนั่นคือ เสาชิงช้า

ปรากฏหลักฐานอยู่ใน นิราศเมืองเพชร ของท่านสุนทรภู่ ความว่า

"เทวฐานศาลสถิตอิศวรา

เสาชิงช้าก็ยังเห็นเป็นสำคัญ"

ส่วนหลักฐานด้านโบราณคดี บอกไว้ว่า

"เดิมมีเสาไม้ ๒ ต้น ตั้งอยู่หน้าวัดเพชรพลีทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

เสาแต่ละต้นอยู่ห่างประมาณ ๓ เมตร ตามแนวทิศเหนือใต้ โดยมีกำแพงวัดเพชรพลีด้านทิศใต้ตัดผ่าระหว่างแนวเสาทั้งสองต้น เสาต้นทิศเหนือมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ความสูงเฉพาะที่เหลือประมาณ ๓.๘ เมตร ปีกอยู่ห่างจากกำแพงเข้าไปในบริเวณวัดประมาณ ๖.๗ เมตร..."

ต่อมากรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเสาชิงช้าของวัดเพชรพลีในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๒ ตอนที่ ๒ เมื่อวันที่ ๔ มกราคม ๒๔๗๕ แต่ด้วยขาดการดูแลและทะนุบำรุงอย่างถูกต้อง

หรืออาจด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงทำให้เสาชิงช้าหักพังและสูญหายไปตามกาลเวลานอกจากนี้ภายในวัดยังมี บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งบ่อน้ำนี้ตั้งอยู่ตรงหน้าหลวงพ่อบึง บริเวณริมกำแพงวัดใกล้กับสุวรรณเจดีย์ ซึ่งบ่อน้ำนี้มีชื่อเรียกว่า บ่อน้ำเพชรมหาไชย กล่าวกันว่าบ่อน้ำซึมมาจากแม่น้ำเพชรบุรี ถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ กล่าวกันว่าน้ำจากบ่อน้ำนี้มีส่วนสำคัญสำหรับพิธีกรรมสำคัญมาแต่โบราณ

บริเวณปากบ่อเป็นที่ประดิษฐาน หลวงพ่อเพชร พระพุทธรูปปางสมาธิ หน้าตัก ๒๐ นิ้ว ประทับนั่งในซุ้มที่ก่อสร้างไว้บนกำแพงวัดทางทิศใต้ติดกับถนน โดยหันพระพักตร์เข้าวัด บริเวณปากบ่อน้ำเพชรมหาไชยนี้ทำให้เป็นการนั่งเสกน้ำในบ่อให้เป็นน้ำพระพุทธรูปมนต์อยู่ตลอดเวลา

หมายเหตุ : ออกจากวัดเลี้ยวซ้ายออกมาถนนสายหลัก เลี้ยวซ้ายอีกที ตรงมาประมาณ ๓๐๐ - ๔๐๐ เมตร มีร้านก๋วยเตี๋ยวเนื้อสูตรเพชรบุรี (ก๋วยเตี๋ยวใส่ซอส) เจ้าอร่อย

วัดมหาธาตุวรวิหาร

ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเพชร ห่างจากศาลากลางจังหวัดประมาณ ๕๐๐ เมตร ภายในวัดมีพระปรารักษ์หายอด สร้างตามศิลปะขอม ปรารักษ์แต่ละองค์สร้างด้วยศิลาแลง ปรารักษ์องค์ใหญ่สูง ๔๒ เมตร

วัดเขาตะเครา

วัดเขาตะเครา ตั้งอยู่ตำบลบางครก อำเภอบ้านแหลม สามารถไปได้สองทาง ทางแรกก่อนจะเข้าตัวเมืองเล็กน้อย มีถนนแยกซ้ายมือเข้าสู่วัดเขาตะเครา ระยะทาง ๑๕ กิโลเมตร อีกเส้นทางหนึ่งคือ เดินทางจากเมืองเพชรไปบ้านแหลม แล้วขับรถต่อไปอีก ๖ กิโลเมตร ก็ถึงวัดเขาตะเครา ที่วัดนี้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย สูง ๒๕ นิ้ว หน้าตักกว้าง ๒๑ นิ้ว เรียกกันว่า หลวงพ่อเขาตะเครา มีชาวเมืองและนักท่องเที่ยวไปกราบไหว้ปิดทองเป็นอันมาก จนกระทั่งบัดนี้แลไม่เห็นพุทธลักษณะเดิม มีประวัติเล่าถึงหลวงพ่อกันว่าเป็นพระพี่พระน้อง ๓ องค์กับหลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม บางตำราว่าเป็นพี่น้องกันถึง ๕ องค์คือ หลวงพ่อบางพลีใหญ่ และหลวงพ่อดำรงที่นครปฐมด้วย ที่มาของพระพุทธรูปนี้เมื่อปลายสมัยอยุธยา ตอนที่ชาวบ้านแหลมเมืองเพชรหนีพม่า ไปตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ปากน้ำแม่กลอง จนกระทั่งกลายเป็นบรรพบุรุษของชาวสมุทรสงครามในทุกวันนี้ วันหนึ่งชาวประมงบ้านแหลมไปตีอวนที่ปากอ่าว ได้พระพุทธรูปขึ้นมา ๒ องค์ องค์หนึ่งเป็นพระยืนปางอุ้มบาตร อีกองค์หนึ่งเป็นพระปางมารวิชัย ชาวบ้านแหลมนำพระยืนไปประดิษฐานที่วัดบ้านแหลมเดี๋ยวนี้ คือ วัดเพชรสมุทรวิหาร กลางเมืองสมุทรสงคราม ส่วนอีกองค์มอบให้ญาติชาวบางตะบูนนำมาประดิษฐานที่ วัดเขาตะเครา อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

วัดเขาน้ำเต้า

วัดเขาน้ำเต้า แต่เดิมเคยเป็นสำนักสงฆ์เก่าแก่มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย มามีฐานะเป็นวัดในสมัยกรุงศรีอยุธยา อยู่ใน ต.ไร่ส้ม อ.เมือง จ.เพชรบุรี บนเขาน้ำเต้านี้มีถ้ำอยู่มากมาย มีหลักฐานว่าในแผ่นดินพระบรมราชาที่ ๒ พระเชษฐาธิราช พ.ศ.๒๑๑๑ "พระศรีศิลา" ซึ่งเป็นเชื้อสายพระเจ้าทรงธรรม ได้ถูกจับกุมและถูกเนรเทศจากอยุธยา มาคุมขังอยู่ที่ถ้ำเขาน้ำเต้าแห่งนี้ เพราะคิดคดของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่แผนการได้รั่วไหลออกมาเสียก่อน

วัดพลับพลาย

วัดพลับพลาชัยได้สร้างมาแต่สมัยศรีอยุธยายุคปลาย ก็คือพระประธานในอุโบสถซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นแบบสุโขทัย หน้าตักกว้าง ๑๗๐ เซนติเมตร ปิดทองคำเปลว ประทับบนฐานปัทมมาศสูงจากฐานเชิง ๑๕๕ เซนติเมตร ฐานปัทมมาศประดับด้วยกระจกลีต่างๆฐานเชิงสูงจากพื้นอุโบสถถึงองค์พระ ๒ เมตร ๕๕ เซนติเมตร พระพุทธรูปปั้นทรงนี้ มักนิยมสร้างกันมากในสมัยอยุธยาตอนปลาย

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงมาเห็น และทรงให้คำรับรองว่า เป็นฝีมือปั้นของช่างในสมัยศรีอยุธยาตอนปลายแน่นอน นอกจากนี้ยังมีหลักฐานปรากฏด้วยว่าในรัชสมัยของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัดพลับพลาชัยได้สร้างขึ้นมาแล้วเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๔๐ ได้มีพระภิกษุเชื้อสายจีนผู้หนึ่งได้เป็นเจ้าของท่านได้รื้อถอนอุโบสถหลังเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมแล้วสร้างหลังใหม่ขึ้นแทนที่ โดยสร้างแบบก่ออิฐถือปูนในเขตวิสุคามสีมาเดิม และได้อัญเชิญพระประธานองค์เดิมเข้ามาประดิษฐานในอุโบสถ หลังใหม่ต่อไปที่หน้าอุโบสถหลังใหม่ ท่านได้สร้างเก๋งจีนขึ้นหลังหนึ่ง ก่อด้วยอิฐถือปูนเพื่อใช้เป็นที่บรรเลงดนตรีในเวลามีผู้นำนาคมาอุปสมบท และหอระฆัง

ที่หน้าอุโบสถมีสิงโตหินอยู่คู่หนึ่ง(ปัจจุบันหายไปแล้ว)สิงโตหินคู่นี้ย่นว่ามีพ่อค้าจีนนำมาถวายท่านไว้ และเป็นสิงโตที่แกะสลักมาจากเมืองจีน เพราะในยุคปลายกรุงศรีอยุธยาติดต่อกับสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยกับจีนเริ่มมีการค้าติดต่อกันแล้ว รูปสิงโต รูปตุ๊กตาเมืองจีน พ่อค้ามักใช้เป็นอับเฉาถ่วงเรือสำเภาในสมัยนั้น

ต่อมาเจ้าอาวาสเชื้อจีนรูปนี้ได้สร้างศาลาแรเปรียญขึ้นอีก ๑ หลัง สร้างถัดจากวิหารไปทางทิศเหนือ โดยสร้างเป็นแบบทรงโคสมัยอยุธยา แต่มีบันไดค้ำข้างทิศใต้ ก่อด้วยอิฐถือปูน ๒ บันได ขึ้นลงคนละทาง คล้ายๆ กับบ้านขุนนางจีนในกรุงปักกิ่ง

เก๋งจีนหน้าอุโบสถยังคงมีอยู่จนทุกวันนี้ เนื่องจากเจ้าอาวาสเชื้อสายจีนรูปนี้ ไม่ว่าท่านจะปลูกสร้างถาวรวัตถุขึ้นใดลงไว้ในวัดพลับพลาชัย ท่านมักจะทิ้งศิลปะแบบจีนไว้ด้วย ชาวบ้านจึงพากันเรียกชื่อท่านว่า หลวงพ่อจีน จนติดปากทั่วไป ทำให้เราไม่อาจสืบทราบนามจริงและประวัติของท่านให้แน่ชัดได้

แม้ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้พม่าได้ยกกองทัพใหญ่(สงคราม ๕ ททัพ)เข้ามารุกรานประเทศไทย สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล(วังหน้า)ได้ยกทัพเรือมาทางอำเภอบ้านแหลม และมาขึ้นบกที่หน้าวัดพลับพลาชัย แล้วจึงเดินทัพไปทางอำเภอชะอำ สามร้อยยอด เพื่อไปตีเมืองถลางคืน

แม้ในรัชสมัยของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สุนทรภู่ เจ้ากรมพระอาลักษณ์ ได้มาราชการในจังหวัดเพชรบุรี โดยทางเรือ ก็ได้บรรยายถึงวัดพลับพลาชัยไว้ในนิราศเมืองเพชรบุรีของ

ท่าน แสดงให้เห็นโดยชัดเจนว่า วัดพลับพลาชัย ได้สร้างมานานแล้ว และได้เจริญรุ่งเรืองมาช้านานแล้วด้วย

๓๗๑ ถึงคั้งเกี่ยวเลี้ยวลคชื้อคค้อย	ตะวันคล้อยคล้าฟ้าในราศี
ค้อยคล่องแคล่วแจวริบถึงพริบพรี	ประทับที่หน้าท่าพลับพลาชัย
ด้วยวัดนี้ที่สำหรับประทับร้อน	นรินทรท้าวพระยามาอาศัย
ขอเดชะอานุภาพช่วยปราบภัย	ให้มีชัยเหมือนนามอารามเมือง
คูเรือแพแซ่ซร้องทั้งสองฟาก	บ้ำงขายหมากขายพลูหนวกหูเหือง
นอนค้ำคิ่นคั่นเข้าเห็นชาวเมือง	คูนองเนื่องนาวาบ้ำงมาไป๓๗๑

วัดกุฎี

ตั้งอยู่ที่ตำบลบางเค็ม ตามทางหลวงหมายเลข ๔ ก่อนถึงทางเข้าที่ว่าการอำเภอเขา
 ย้อย ๖ กิโลเมตร เป็นวัดเก่าแก่ของจังหวัดเพชรบุรี พระอุโบสถสร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง รอบพระ
 อุโบสถด้านนอกสลักเป็นเรื่องทศชาติ มหาชาติ และ ไชยวิ หน้าบัน โอบสถิติศะวันออก แกะสลัก
 เป็นเหรียญตรามงกุฎ สมัยรัชกาลที่ ๔ ส่วนด้านหลังทางทิศตะวันตก แกะสลักเป็นรูปเหรียญ
 กษาปณ์ ราคา ๑ บาท พร้อมตราแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ บานประตูเป็นลายเถาทะเลลูโปรง แกะสลักลาย
 ลึก ฝีมือประณีตด้วยฝีมือช่างชั้นครู

บทที่ ๒

ลักษณะคำประพันธ์

ลักษณะคำประพันธ์

นิราศเมืองเพชร มีการแต่งด้วยลักษณะคำประพันธ์ที่เป็นกลอนสุภาพ จำนวน ๔๖๒ คำกลอน ซึ่งเป็นรูปแบบการประพันธ์ที่สุนทรภู่ถนัด นายเจือ สตะเวทิน ได้กล่าวไว้ว่า “สุนทรภู่ชำนาญงานประพันธ์ประเภทกลอนอย่างวิเศษ”

แผนผังกลอนสุภาพของสุนทรภู่

	๑๐๐๐๐๐๐๐๐ (รับ)
๐๐๐๐๐๐๐๐ (รอง)	๐๐๐๐๐๐๐๐ (ส่ง)
๑๐๐๐๐๐๐๐๐	๐๐๐๐๐๐๐๐
๐๐๐๐๐๐๐๐	๐๐๐๐๐๐๐๐

นิราศเมืองเพชร มีเนื้อหาเป็นปริศนาเพราะไม่ทราบว่าท่านแต่งนิราศเรื่องนี้เมื่อใด และท่านไปเมืองเพชรด้วยเหตุใด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์มีความเห็นว่า ท่านสุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องนี้เมื่อครั้งกลับเข้ารับราชการอยู่ในพระอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านน่าจะออกเดินทางในหน้าหนาว พ.ศ.๒๓๘๘ โดยอาสาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวออกไปหาของต้องพระประสงค์ที่เพชรบุรี และนิราศเรื่องนี้คงเป็นเรื่องสุดท้ายของท่าน

ศิลปะการประพันธ์

จะขอยกข้อความที่แสดงศิลปะการประพันธ์ของสุนทรภู่ในนิราศเมืองเพชรมาแสดง คือการเล่นกลอนอื่นซึ่งเป็นกลอนที่สุนทรภู่ชอบเล่น เพราะมีคำเช่นนี้เพียง ๔ คำเท่านั้น จีน-ปิ่น-ดิน-และ ศิล (สิน) ท่านว่าเป็นประมงหลงละโมภด้วยโลกโลก ไม่กลัวบาปเลยช่างนับแต่ทรัพย์สิ้นคลัง พังฝั่งชลาลัยนปลาตีน ตะกายปิ่นเล่นเล่นออกเป็นแปลง ๆ อนึ่ง สุนทรภู่ไม่ยอมจนคำ คำเสียง และมีความหมายอยู่ไม่กี่คำ แต่ท่านก็สามารถหาคำมารับส่งสัมผัสกันได้ดี เช่น ภาพบรรยายหญิงชายช่วยกันแจ้เรือแพให้พ้นจากโคลนเลนว่า

ที่น้อยตัวผิวเมียงลงลากจุด	นางเมียงหยุดผิวโกรธเมียงโทษผิว
ด้วยยากเย็นเข็นฝืดทั้งมีคมัว	พอดึงตัวเต็มเบียดเข้าเสียดชะ
ทั้งยุงชุมรุมกักปิดเบรียะประ	เสียงผิวจะผิบบีบปุบปับปะ
ที่เข็นเรียงเคียงลำขำแยะ	มันเกาะเกาะกันจริงจริงหญิงกับชาย ๆ

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของการใช้คำในการแต่งกลอนของสุนทรภู่ คือการใช้คำง่าย ๆ พื้น ๆ และมีบางบทที่สุนทรภู่สามารถใช้คำที่หาคำอื่นมารับสัมผัสได้ยาก ที่มีผู้ยกย่องกันมากได้แก่การแต่ง กลอนอื่น หมายถึงกลอนที่แต่งโดยใช้คำที่ประสมกับสระอิ มี น เช่น กลอนอื่นในตัวอย่างนี้ก็คือ ปีน-ศีล-ดิน-จิน ในนิราศเมืองเพชรก็มีกลอนอื่น เมื่อกล่าวถึงชาวประมง ได้แก่

บ้างถอนหลักชักถ่อหัวร่อรำ	บ้างก็มาบ้างก็ไปทั้งได้เหนื่อ
บ้างจับรื่องซ่องตำเนียงจนเสียงเครือ	ต่างเลียวเรือลงหน้าบ้านท่าจีน
เป็นประมงหลงละ โมบด้วยโลกโลก	ไม่กลัวบาปเลยช่างนับแต่ทรัพย์สิ้น
ตลิ่งพังฝั่งชลาลัยปลาตีน	ตะกายปีนเลนเล่นออกเป็นแปลง

ต่อไปนี้เป็นกลอนที่แสดงลักษณะของสัตว์ต่าง ๆ ท่านพรรณนาได้ถูกต้องตามหลักสัตววิทยาอยู่บ้างเหมือนกัน เมื่อพรรณนาถึงปู ท่านว่า

โอ้เอ็นคูปูไม่มีซึ่งศิระ	เท้าระกะก้อม โกงโมงโค้งขัน
ไม่มีเลือดเชื้อคนปะแต่มัน	เป็นเพศพันธุ์ไร้ผิวเพราะมัวเมา
มันเมื่อยออกลอกคราบไปคาบเหยื่อ	เอามาเพื่อกรรยามตดาเขา
ระวังคูดอยู่ประจำทุกค่ำเช้า	อูดสำห้เฝ้าพุ่มพึกเพราะรักเมีย
ถึงที่ผิวตัวลอกพ้อออกคราบ	เมียมันคาบคืบเนื้อเป็นเหยื่อเสียด
จึงเกิดไขไร้ผิวที่เย็บเย็บ	ยังแต่เมียเคลื่อนคล้อยขึ้นลอยแพ

กลอนที่แสดงลักษณะของบุคคล สุนทรภู่ก็ชมน้ำใจชาวเพชรบุรีไว้อย่างน่าฟังว่า

พอแตรมลมชายสบายจิต	เที่ยวชมทิศทุ่งทางกลางวิถี
ทั่วประเทศเขตแคว้นแดนพิริบพิริ	เห็นจะชี้ไปไม่พ้นแต่ต้นตาล
ที่พวกทำน้ำโตนคประโยชน์ทรัพย์	มีคสำหรับเหน็บข้างอย่างทหาร
พะองยาวก้าวตีนปีนทะยาน	กระบอกตาลแขวนก้นคนละพวง
แต่ใจดีที่ว้าใครเข้าไปขอ	ให้กินพ้ออ้อมอุทรบ่อนหวง
ได้ชื่นฉ่ำน้ำตาลหวานหวานทรวง	ขึ้นเขาหลวงเลียบเดินเนินบันได๘๒

กลอนที่แสดงลักษณะของอารมณ์ สุนทรภู่ก็แสดงออกได้เป็นอย่างดี เช่น

เมื่อหวนคิดถึงเรื่องส่วนตัว สุนทรภู่ปรารถนาเรื่องรักไว้เป็นนัยว่าตนอภัพ ท่านว่า	
ถึงคลองเตยเตยแตกใบแจกงาม	คิดถึงยามปลูกรักมักเป็นเตย
จนไม่มีที่รักเป็นหลักแหล่ง	ต้องคว้างแคว้งคว้าหานิจจาเอ๋ย
โอ้เปลี่ยวใจไร้รักที่จักเขย	ชมแต่เตยแตกหนามเมื่อยามไซ้”

เมื่อถึงวัดบางนางนองก็ว่า

ถึงวัดบางนางนองแม่น้องพี่	มาถึงที่ก็จะต้องน้องน้ำตา
ตัวคนเดียวเที่ยวเล่นไม่เป็นห่วง	แต่เศร้าทรวงสุดหวังที่ฝั่งฝา

ที่เห็นเห็นเป็นแต่ปะได้ประตา ก็ลอบรักลักลาคิดอาศัย๘๔
 สุนทรภู่วิจารณ์เรื่องความรักกับเงินไว้อย่างเผ็ดร้อน เมื่อตอนถึงบางหลวงท่านว่า
 ถึงบางหลวงล่องล่องเข้าคลองเล็ก ล้วนบ้านเจ๊กขายหมูอยู่อีกโข
 เมียขาวขาวสาวสวยล้วนรายไป หัวอกโอ้อายใจมิใช่เล็ก
 ไทยเหมือนกันครั้งว่าขอเอาหอห้อง ต้องขัดข้องแข็งกระด้างเหมือนอย่างเหล็ก
 มีเงินงัดค้ำง้างเหมือนอย่างเจ๊ก ถึงลวดเหล็กถนร้อนอ่อนละไม
 มีสำนวนที่ว่า “ปั้นน้ำเป็นตัว” สุนทรภู่อสงสัยว่าจะมาจากการทำนาเกลือ ท่านจึงว่า
 ถึงบางขวางข้างซ้ายชายชالا ไก่คงคาขังน้ำไว้ทำเกลือ
 หรือบ้านนี้ที่เขาว่าตำราว่า ช่างปั้นน้ำเป็นตัวน่ากลัวเหลือ”
 เมื่อถึงคลองคุด ท่านก็เปรียบว่า
 อันคุดอื่นหมิ่นคุดกำหนดแน่ เว้นเสียแต่ใจมนุษย์สุดกำหนด
 ทั้งลวงล่องอเงี้ยวทั้งเลียลวด ถึงคลองคุดก็ยังไม่เหมือนใจคน”
 หอยจุบแจงถูกชาวประมงเรียก สุนทรภู่อได้คิดว่า
 เหมือนจะรู้อยู่ในเล่ห์เสน่ห์หา แต่หากว่าพูดยากเป็นปากหอย
 เปรียบเหมือนคนจนทุนทั้งบุญน้อย จะกล่าวถ้อยออกไม่ได้ตั้งใจนึก๘๘
 พอพบวัดร้าง สุนทรภู่อก็ปลงว่า
 เดิมเป็นป่ามาเป็นวังตั้งประทับ แล้วก็กลับไปเป็นป่าไม่ฝ่าฝืน
 เหมือนมียศลดลงไม่คงคิน นึกสะอื้นอายใจมาในเรื่อง

บทที่ ๓ เรื่องย่อ

นิราศเรื่องนี้เป็นการบันทึก การเดินทางไปเพชรบุรีของสุนทรภู่ เดินทางโดยเรือเข้ามาทางบางตะบูน ล่องเข้าแม่น้ำบางตะบูน แวะที่วัดเขาตะเครา อำเภอบ้านแหลม แล้วล่องเรือเข้าแม่น้ำเพชรบุรี ขึ้นฝั่งที่วัดพลับพลาชัย อำเภอเมืองเพชรบุรี

นิราศเมืองเพชร เป็นนิราศที่เป็นปริศนา สำหรับนักศึกษางานของท่านสุนทรภู่ ด้วยไม่ทราบที่ท่านแต่งนิราศเรื่องนี้เมื่อใด และท่านไปเมืองเพชรด้วยเหตุใด สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีความเห็นว่า ท่านสุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องนี้เมื่อครั้งกลับเข้ารับราชการ อยู่ในพระอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านน่าจะออกเดินทางในหน้าหนาว ปีพ.ศ. ๒๓๘๘ โดยอาสาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้ามานั่นเอง และนิราศเรื่องนี้คงเป็นเรื่องสุดท้ายของท่าน เรื่องฐานะของท่านนั้นค่อนข้างแน่นอน

ความตอนหนึ่งในนิราศกล่าวถึงฐานะของท่านเพียงสองวรรคเท่านั้น คือ

ที่ฐานะจะใคร่ได้ใจนิยม

เขารับสมปรารถนาสามภักดี

การเดินทางไปเมืองเพชรครั้งนี้ คงเป็นครั้งที่สองของท่าน ตามที่ผู้จัดทำเชื่อว่า ท่านน่าจะเคยหนีความเศร้ามาจากกรุงเทพฯ เมื่อครั้งยังหนุ่ม ด้วยในคราวนี้ ท่านได้พรรณนาถึงความหลังไว้หลายแห่งด้วยกัน เช่นเมื่อเสร็จธุระแล้ว ท่านยังไม่อยากกลับกรุงเทพฯ

โดยบอกว่า

จะกลับหลังยังมีได้ตั้งใจชั่ว

ต้องไปท้าวบ้านเรือนเพื่อนรู้จัก

เมื่อเป็นบ้ลามคนเดียวเที่ยวสำนัก

เขารับรักรู้คุณกรุณา

จากนิราศเรื่องนี้ทำให้ทราบว่า บรรพชนฝ่ายมารดาของสุนทรภู่น่าจะเป็นชาวเมืองเพชรบุรี

เรื่องย่อ

นิราศเมืองเพชร เป็นนิราศที่สุนทรภู่แต่งในตอนจะเข้ารับราชการ ในรัชกาลที่ ๒ โดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้มีทรงวินิจฉัยว่า “เรื่องประวัติสุนทรภู่ ตอนจะเข้ารับราชการ ในรัชกาลที่ ๒ นั้น มีคำเล่ากันว่า เมื่อคราวเกิดทิ้งบัตรสนเท่ห์กันชุกชุมใน พ.ศ. ๒๓๕๕ ที่กรมหมื่นศรีสุเรนทรต้องถูกชำระนั้น สุนทรภู่ก็ถูกสงสัยว่าเป็นผู้แต่งหนังสือทิ้งด้วยคนหนึ่ง ความข้อนี้มีเค้าเงื่อนอยู่ในนิราศเมืองเพชรบุรี ซึ่งสุนทรภู่แต่งเมื่อปลายรัชกาลที่ ๑ กล่าวความย้อนขึ้นไปถึงเมื่อยังเป็นหนุ่มคะนองว่า ได้เคยหนีออกไปอยู่เมืองเพชร ไปซุ่มซ่อนนอนอยู่ในถ้ำเขาหลวง

หลายวัน แล้วไปอาศัยอยู่กับหม่อมขุนนาคในกรมพระราชวังหลัง ซึ่งออกไปตั้งทำนออยู่ที่เมืองเพชรเมื่อกรมพระราชวังหลังทิวศกต์แล้ว บางทีจะหนีไปในคราวที่ถูกสงสัยว่าแต่งหนังสือทิ้ง”

นิราศเมืองเพชรนี้ สุนทรภู่ได้แต่งในตอนที่ถูกบอสาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปหาของต้องพระประสงค์ที่เมืองเพชรบุรี แต่จะเป็นสิ่งใดไม่ได้ปรากฏพบในนิราศ ซึ่งนิราศเมืองเพชรนั้นเป็นนิราศเรื่องสุดท้ายของสุนทรภู่ และนับว่าแต่งดีถึงนิราศภูเขาทอง อันเป็นอย่างยอดเยี่ยมในนิราศของสุนทรภู่ ดังที่กล่าวความไว้ในกลอนตอนต้นว่า

“อนาถหนาวครวมาอาสาเสด็จ	ไปเมืองเพชรบุรีที่ถิ่นหวาน
ลงนาวาหน้าวัดคนมัสการ	อธิษฐานถึงพระคุณกรุณา
ช่วยชุบเลี้ยงเพียงชนกที่ปกเกศ	ถึงต่างเขตของประสงค์ลงอาสา”

ในนิราศเมืองเพชรนี้ สุนทรภู่ได้กล่าวในตอนแรกถึงเหตุที่ต้องไปเมืองเพชรบุรีว่า ไปเพราะอาสาเสด็จพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปหาสิ่งของต้องประสงค์แต่เป็นสิ่งที่ใดก็ได้ไม่ได้ปรากฏในนิราศ โดยสุนทรภู่ได้เดินทางโดยการใช้เรือ ในตอนต้นนั้นสุนทรภู่ได้บอกในนิราศว่าได้ลงเรือที่หน้าวัด ซึ่งก่อนออกเดินทางก็ได้นมัสการพระพุทธรูป และอธิษฐานถึงพระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ทรงได้เมตตาและชุบเลี้ยงเสมือนบิดา เมื่อเรือเลี้ยวเข้ามาถึงคลองน้อย สุนทรภู่ก็ได้เขียนถึงสิ่งที่พบเห็น นั่นคือ แพของแขกที่ขายเครื่องเทศ จากนั้นเรือก็แล่นมาถึงวัดหงส์ เข้าคลองลำจิบก ผ่านเข้ามาทางคลองเตย และยังไม่ถึงที่สุนทรภู่จะวาดลวดลายการแต่งคำประพันธ์ที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง ก็คือ เมื่อสุนทรภู่ผ่านไปยังสถานที่ใดก็ตามมักจะแต่งถึงสถานที่นั้นๆแล้วโยงเข้าสู่เรื่องความรักหรือคนรักของตน ดังในกลอนนิราศที่ว่า “ถึงคลองเตยเตยแตกใบแจกงาม คิดถึงยามปลูกรักมักเป็นเตย จน ไม่มีที่รักเป็นหลักแหล่ง ต้องคว้างแคว้งคว่าหานิจจาเอ๋ย โอ้เปลี่ยวใจไว้รักที่จักเชย ชมแต่เตยแตกหนามเมื่อยามไซ้” จากนั้นเรือก็ได้ผ่านไปทางบางหลวง คลองเล็ก วัดบางนางชี วัดบางนางนอง บางหว้า จนเรือมาถึงบางขุนเทียนสุนทรภู่ก็ได้แต่ง โยงเข้าหาชีวิตของตนว่า “จนเรือเดินมาถึงทางบางขุนเทียน โอ้เทียนเอ๋ยเคยแจ่มแสงสว่าง มาหมองหมางมืดมิดตะขวิดตะเขวียนเหมือนมืดในใจจนต้องวนเวียน ไม่ส่องเทียนให้สว่างหนทางเลย ฯ” จากนั้นเรือก็ได้ผ่านบางประทุน คลองขวาง บางบอน จนมาถึงวัดกรก สุนทรภู่ก็ได้บรรยายในนิราศว่าวัดกรกนั้นรกร้าง มองเห็นแต่ร่องรอยประวัติศาสตร์เมื่อคราวที่พม่าเข้ามาทำสงคราม มีร่องรอยซำรุคของกำแพง และเมื่อพรรณนาถึงวัดกรกแล้วก็ล่องเรือออกทางประตูป่าเวลานั้นก็ตดตึกพอดิ รอบๆเต็มไปด้วยป่า ประกอบกับเสียงของกบเจียดที่ร้องยิ่งทำให้บรรยากาศวังเวงวิเวก เรือก็ล่องมาเรื่อยจนถึงบ้านศรีษะกระบือ สุนทรภู่ก็ได้บรรยายว่าที่นี้ชุมชุมมาก ดังกลอนตอนหนึ่งที่ว่า “ถึงศรีษะกระบือเป็นชื่อบ้าน ระยะเวลาชุมชุมร่มร่มร่มเหม่ง ฯ” เวลาหนึ่งเรือก็ได้ล่องมาจนถึงมหาชัยออกสู่ทะเล แล้วจึงหยุดพักผ่อนที่ชายฝั่งทางด้านซ้าย ในระหว่างนั้นสุนทรภู่ก็ได้กล่าวถึงการทำตนได้ชมบรรยายรอบๆ โดยกล่าวถึงสิ่งรอบข้างไม่ว่าจะเป็นฝูงลิง ฝูง

นก โกลมา เมื่อพักผ่อนจนหายเหน็ดเหนื่อยแล้วก็ออกเดินทางต่อเข้าไปยังบ้านท่าจีน คลองอิฐท่า
 แร้ง คลองสามสิบสองคดกึ่ง คลองสุนัขหอน มาจนถึงแม่กลอง ซึ่งสุนทรภู่ก็ได้พรรณนาไว้ว่า “ถึง
 แม่กลองสองฝั่งเขาตั้งบ้าน นำสำราญเรือนเรือคูเหลือหลาย บ้างย่ำปลาเค้าเคียงเรียงเรียงราย คู
 วุ่นวายวังไขวกันใหญ่น้อย ขายสำเร็จเปิดไก่อุ้งไข่พอก กระเบนกระบอกปลาทุ้งงูหอย ลูกค้ารับ
 นับกันเป็นพันร้อย ปลาเล็กน้อยขมง โกรษโกลยกระบุง นางแม่ค้าปลาเค็มก็เต็มสวาย กำไรรวรวม
 ประจบจนครบดง บ้างเหน็บท้องป่องปุยคู่ยู่ดั่ง ต่างบำรุงรูปร่างสำองตา ”

พอเรือร่อนออกจากแม่กลองลงทะเลในเวลานั้นท้องฟ้าก็มีดมัว พระอาทิตย์กำลังจะตก
 ดิน ในตอนนี้สุนทรภู่ก็แสดงฝีมือการประพันธ์ที่เป็นเอกลักษณ์ ก็คือ การแต่งถึงคนรักหรือความ
 รักของตน ดังกลอนตอนหนึ่งในนิราศที่ว่า “ชื่นอารมณ์ชมปลาเวลาศึก หวนรำลึกแล้วเสียดายไม่
 วยโยย แม่นเห็นปลาวารินจะคืนโดย ทั้งลมโชยเฉื่อยขึ้นระรินเย็น จะเพลินชมมนาวหาห้อง
 เช่นนี้ห้องไหนเลยจะเคยเห็น ทะเลโล่งโหว่งว่างน้ำค้างกระเซ็น คุณดาวเด่นดวงสว่างเหมือนอย่างโคม
 จะเปรมปริดีดีใจมิใช่ช้อย น้อยจะพลอยเพลินอารมณ์ด้วยชมโฉม โอ้อายจิตคิดรักลักประโลมทรวง
 จะโทรมตรงช่องปากคลองโคน” เรือลอยมาเรื่อยๆจนมาถึงคลองช่อง มีลมพัดแรงทำให้ทะเล
 บันป่วนมีคลื่นลม ในตอนนั้นเองตะเกียงน้ำมันเกิดคว่ำลงพื้นเรือ จนไฟลุกไหม้ สุนทรภู่ต้องรีบวิด
 น้ำดับไฟทำให้หมอนกับผ้าห่มเปียกน้ำ มีเพียงผ้าแพรของคนรักเท่านั้นที่ใช้ห่มกายคลายหนาว
 จนถึงเวลาเช้า ระหว่างทางขณะเรือได้ล่องผ่านไปยังสถานที่ต่างๆสุนทรภู่ก็ได้แต่งพรรณนาถึง
 สถานที่นั้นๆบ้าง เอามาแต่งผูกโยงเรื่องของความรักบ้าง เรื่องราวชีวิตของตนบ้าง แม้กระทั่งเรื่อง
 สัจธรรมและความไม่เที่ยงแท้ของจิตใจมนุษย์ สุนทรภู่ก็แต่งไว้ได้ดีสามารถนำมาเป็นข้อคิด
 สอนใจได้ ดังใน กลอนนิราศที่ว่า “ออกเอ๋ยไอ้เอ็นดูหมู่แมงดา ให้สามจีหัลหลังเที่ยวฝั่งแฝงตามหล้า
 แหล่งเลนเค็มเค็มภักษา เขาจับเป็นเห็นสมเพชเวทนา ทิ้งแมงดาผิวเสียเอาเมียไป ฝ่ายตัวผู้อยู่เดียว
 เทียวไม่รอด เหมือนตาบอดมิได้แจ้งตำแหน่งไหน ต้องอดอยากจากเมียเสียน้ำใจ ก็บรล้วยแลกลาด
 ดายดา แม่นเด็ยนี้มีหญิงไม่ทิ้งผิว ถึงรูปชั่วฉันทจะรักให้หนักหนา โอ้อาลัยใจอย่างนางแมงดา แต่ดู
 หน้าในมนุษย์เห็นสุดแล”

เวลาต่อมาเรือล่องมาถึงบ้านหม่อมบุญนาค ซึ่งผู้จัดทำสันนิษฐานว่าหม่อมบุญนาคเป็นผู้
 มีพระคุณของสุนทรภู่ ดังในกลอนนิราศตอนหนึ่งว่า “ถึงต้นตาลบ้านคุณหม่อมบุญนาค เมื่อยาม
 ยากจนมาได้อาศัย มารดาเจ้าคราวพระวังหลังครไร มาทำไรทำนาทำนการัญ เมื่อเจ็บป่วยช่วย
 รักษาจะหาผู้จะเป็นเนื้อช่วยเกื้อหนุน ยังยากไร้ไม่มีของสนองคุณ ขอแบ่งบุญให้ท่านทั่ว
 ทุกตัวตน”

เมื่อมาถึงบ้านท่านขุนแพ่ง ซึ่งหากจะพิจารณาแล้วสุนทรภู่น่าจะรู้จักกับขุนแพ่งเช่นกัน
 ดังในกลอนนิราศที่ว่า “ได้เยี่ยมเยือนเรือนบ้านท่านขุนแพ่ง มาปลุกแปลงแปลกกว่าเมื่ออาศัย ด้วย
 สีกลาวคราวนั้นเชอบรล้วย ไม่มีใครครอบครองจึ่งหมองมัว แสนสงสารท่านผู้หญิงมิ่งเมียหลวง

เฝ้าซ่อนทรงเสียวใจอาลัยหัว ทั้งเมียน้อยอ้อยอิ่งหญิงคนครัว พากันมัวหมองคล้ำระกำตรอม เมื่อมาเรือนเยียนศพได้พบพัศตร์ ไม่หมองนักราวนี้รูปช่างชูปหอม เพราะครวญคร่ำกำสรดสู้อดดม เหมือนแก่อมหิมเจียบเชียบสำเนียง”

โดยรวมจะเห็นได้ว่าสุนทรภู่เองน่าจะมีความคุ้นเคยกับการเดินทางไปเมืองเพชรบุรี อีกทั้งยังมีความคุ้นเคยกับสถานที่ต่างๆ รวมถึงบุคคลที่อาศัยอยู่ระหว่างทางที่เดินทางไปเพชรบุรีด้วย พอเรือล่องมาถึงภูเขาหลวงก็เป็นเวลากลางคืน ในขณะที่บนท้องฟ้ามีดวงดาวมากมายให้ได้ชมความสวยงาม ประกอบกับบรรยากาศที่เย็นฉ่ำด้วยน้ำค้าง จนเรือเลี้ยวลงมาหน้าวัดพระธาตุ สุนทรภู่อธิษฐานว่า องค์พระธาตุแม้จะชมในเวลากลางคืนก็ยังงามดี และได้พรรณนาถึงความหน้าเลื่อมใสขององค์พระธาตุในตอนท้ายของนิราศ ดังกลอนตอนหนึ่งในนิราศที่ว่า “แล้วเลี้ยวลงตรงหน้าวัดพระธาตุ พอเดือนกลางคล้อยจรัสรัศมีดูพระปรารักษ์กลางอารามก็งามดี แต่ไม่มีเงาข้างเป็นอย่างไร สาธุสะพระมหาดลาคต ยังปรากฏมิได้เลื่อมที่เลื่อมใส”

ในตอนจบของนิราศเมืองเพชร สุนทรภู่ได้ระลึกถึงผู้มีพระคุณ และได้วอพรให้กับผู้มีพระคุณต่อตนและผู้่านนิราศเมืองเพชร ให้ได้รับบุญกุศล ดังในกลอนนิราศว่า “จึงจดหมายรายความตามสังเกต ถิ่นประเทศแถวทางกลางวิถี ให้อ่านเล่นเป็นเรื่องเมืองพิริบพิริ ผู้ใดมีคุณก็ได้ไปแทนคุณ ทั้งฟ้าหอมย่อมเหลือองได้เปลื้องห่มพระประทมที่ลำนางภูเขาขุน กุศลนั้นบรรดาที่การุญรับส่วนบุญเอาเถิดท่านที่อ่านเอ๋ย”

และเมื่อผู้จัดทำได้พิจารณา ก็มีความเห็นมีความเห็นตรงกับพระราชวินิจฉัยของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ว่า “สุนทรภู่ได้แต่งในตอนที่อยู่รับอาสาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปหาของต้องพระประสงค์ที่เมืองเพชรบุรี แต่จะเป็นสิ่งใดไม่ได้ปรากฏพบในนิราศ” เพราะในเนื้อหาของนิราศเมืองเพชร สุนทรภู่ไม่ได้บอกว่าจะไปรับของสิ่งใดให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว บอกแต่เพียงในตอนต้นของนิราศว่า “อนาถหนาวครวอาสาเสด็จ ไปเมืองเพชรบุรีในที่ถิ่นสถาน ลงนาวาหน้าวัดคนมัสการ อธิษฐานถึงคุณกรุณา ช่วยชูปเลียงเพียงชนกที่ปกเกศ ถึงต่างเขตของประสงค์คงอาสา”

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ก็ยังมีผู้ที่สนใจศึกษานิราศเมืองเพชรนี้ ได้กล่าวไว้อีกว่า “สุนทรภู่อธิษฐานอาสาเสด็จไปเมืองเพชรบุรีในคราวนั้น ก็เพราะไปรับของกำนัลจากหญิงที่เป็นคนรักของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ”

บทที่ ๔

ความคิดริเริ่มของผู้ประพันธ์ ถำนวนโวหารที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของผู้ประพันธ์ และคำประพันธ์ตอนที่ไพเราะ

ความคิดริเริ่มของผู้ประพันธ์

สุนทรภู่เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างแบบแผนของกลอนขึ้นใหม่ เพื่อใช้แต่งวรรณคดีต่างๆของท่าน และเป็นที่ใช้ตามกันอย่างแพร่หลายจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ก็คือ กลอนสุภาพหรือกลอนแปด บางทีเรียกว่า “กลอนตลาด” เพราะสุนทรภู่ใช้คำพื้นๆที่สามัญชนทั่วไปพูดจากันในชีวิตประจำวันมาแต่ง เพื่อให้สามัญชนได้อ่านงานเขียนที่เข้าใจได้ง่าย มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนธรรมดา ซึ่งแตกต่างจากกวีท่านอื่นที่มีการใช้คำชั้นสูง นับว่าเป็นความคิดที่ก้าวหน้าอย่างยิ่งสำหรับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ถำนวนโวหารที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของผู้ประพันธ์

การแต่งคำประพันธ์ของสุนทรภู่ที่มีลักษณะเฉพาะอย่างเด่นชัด คือ เมื่อสุนทรภู่ผ่านไปยังสถานที่ใดก็จะแต่งถึงสถานที่นั้นแล้วเชื่อมโยงไปถึงการรำพันถึงความรัก และหญิงอันเป็นที่รัก

ดังความตอนหนึ่งของนิราศว่า

ถึงคลองเตยเตยแตกเป็นแจกกาม

จนไม่มีที่รักเป็นหลักแหล่ง

ไอ้เปลี่ยวใจไว้รักที่จักเขย

คิดถึงยามปลุกรักมักเป็นเคย

ต้องคว้างแคว้งคว่ำหานิจจาเอ๋ย

ชมแต่เคยแตกหนามเมื่อยาม โข

คำประพันธ์ที่ไพเราะ

สุนทรภู่ได้สร้างสรรค์ลักษณะทางบทประพันธ์ที่เป็นเอกลักษณ์ จนมีการยอมรับให้เป็นแบบฉบับ อันได้แก่ การพัฒนาสัมผัสในของกลอนสุภาพ ทำให้ได้ลีลา จังหวะของกลอนที่ไพเราะมากยิ่งขึ้น โดยเป็นการนำลักษณะสัมผัสใน ทั้งสัมผัสสระ และสัมผัสพยัญชนะ มาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ในรูปแบบต่างๆ อย่างเช่น การแต่งกลอนแปด ในเรื่องนิราศเมืองเพชร โดยใช้คำวรรคละ ๘ คำสุดท้ายของวรรคหน้าทูกวรรค ต้องสัมผัสกับคำที่ ๓ หรือคำที่ ๔ ของวรรคหลัง ส่วนสัมผัสในจะเป็นการใช้สัมผัสคู่หรือสัมผัสสลับก็ได้ มีทั้งการใช้สัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ ซึ่งเป็นลีลาการแต่งที่สุนทรภู่ถนัด ทำให้บทประพันธ์เกิดความไพเราะและมีลีลาจังหวะที่น่าสนใจ

ดังความตอนหนึ่งในนิราศเมืองเพชรว่า

๐ โอรีนรินขึ้นเขยเช่นเคยหอม

ถึงบางหัว้าอรามนามจอมทอง

เคยนอนมวลงปรางมาหมางหมอง

ดูเรื่องรองรุ่งโรจน์ที่โบสถ์ราม

สาธุสะพระองค์มาทรงสร้าง	เป็นเยี่ยงอย่างไรในภาษาสยาม
ในพระโกศโปรดปรานประทานนาม	โอรสราชอารามงามเจริญ
มีเชื่อนรอบขอบคูดุพิลึก	กฤษีตึกแก่งกฤษีสุดสรรเสริญ
ที่รินน้ำทำศาลาไวน้ำเพลิน	จนเรือเดินมาถึงทางบางขุนเทียน
ไอ้เทียนเอ๋ยเคยแจ้แสงสว่าง	มาหมองหมางมืดมิดตะขวิดตะเขวียน
เหมือนมืดในใจจนต้องวนเวียน	ไม่ส่องเทียนให้สว่างหนทางเลยฯ

๑) การสัมผัสสระ

บาทที่ ๑	ริน-ขึ้น	ถนน-หมอง	ปราง-หมาง
บาทที่ ๒	ราม-นาม		
บาทที่ ๓	สะ-พระ		
บาทที่ ๔	โกศ-โปรด	ปราณ-นาม	ราม-งาม
บาทที่ ๕	รอบ-ขอบคูดู	กฤษี-สุด	
บาทที่ ๖	ลาน้ำ	ทาง-บาง	
บาทที่ ๗	เอ๋ย-เคย	แจ้-แสง	มืด-ขวิด
บาทที่ ๘	ใน-ใจ	จน-วน	

๒) สัมผัสพยัญชนะ

บาทที่ ๑	ริน-ริน	ขึ้น-เชย-เช่น	มา-หมาง-หมอง
บาทที่ ๒	เรื่อง-รอง	รุ่ง-โรจน์	
บาทที่ ๓	สาธุ-สะ-สร้าง	เยี่ยง-อย่าง	
บาทที่ ๔	โปรด-ปราณ	รส-ราช	
บาทที่ ๕	กฤษี-แก่ง-กฤษี	สุด-สรร-เสริญ	
บาทที่ ๖	ทาง-เทียน		
บาทที่ ๗	ไอ้-เคย	แสง-สว่าง	หมอง-หมาง-มืด-มิด
	เหมือน-มืด		ขวิด-เขวียน
บาทที่ ๘	ใจ-จน	วน-เวียน	ส่อง-สว่าง

<p>๑ ได้เยี่ยมเยือนเรือนบ้านท่านขุนแพ่ง ด้วยศึกลาวคราวนั้นเธอบรรลัษ แสนสงสารท่านผู้หญิงมิ่งเมียหลวง ทั้งเมียน้อยอ้อยอิงหญิงคนครัว เมื่อมาเรือนเยือนศพได้พบพัศตร์ เพราะครวญคร่ำกำสรดสู้ออดอม ไอ้ออกเอ๋ยเคยสำราญอยู่บ้านนี้ ทั้งหญิงชายฝ่ายเพื่อนริมเรือนเรียง ไอ้อีกคุณขุนแพ่งเสียแรงรัก ได้สวดทั้งบังสุกุลแบ่งบุญไป</p>	<p>มาปลุกแปลงแปลกกว่าเมื่ออาศัย ไม่มีใครครอบครองจึงหมองมัว เฝ้าซุ่มทรวงเสียใจอาลัยสัว พากันมัวหมองคล้ำระกำตรอม ไม่หมองนักคราวนี้รูปร่างซุบซอม เหมือนแก่งอมหงิมเจียบเชียบสำเนียง ได้ฟังปี่พาทย์เพราะเสนาะเสียง เคยพร้อมเพรียงเพราะงายสบายใจ ไม่พบพัศตร์พลอยพาน้ำตาไหล ให้ท่านได้ดูสวรรค์ชั้นวิมาน</p>
---	--

๑) การสัมผัสสระ

บาทที่ ๑	เยือน-เรือน	บ้าน-ท่าน	แปลง-แปลก
บาทที่ ๒	ลาว-คราว	ไม่-ใคร	ครอบ-ครอง-หมอง
บาทที่ ๓	สาร-ท่าน	หญิง-มิ่ง	ใจ-ลัย
บาทที่ ๔	น้อย-อ้อย อิง-หญิง	คล้ำ-กำ	
บาทที่ ๕	เมื่อ-เรือน-เยือน	ศพ-พบ	รูป-ซุบ
บาทที่ ๖	คร่ำ-กำ	สรด-สู้อ	เจียบ-เชียบ
บาทที่ ๗	เอ๋ย-เคย	ราญ-บ้าน	เพราะ-เสนาะ
บาทที่ ๘	ชาย-ฝ่าย	เพื่อน-เรือน	งาย-สบาย
บาทที่ ๙	คุณ-ขุน	แพ่ง-แรง	พา-ตา
บาทที่ ๑๐	ทั้ง-บัง	สวรรค์-ชั้น	

๒) สัมผัสพยัญชนะ

บาทที่ ๑	เยี่ยม-เยือน	ปลุก-แปลง-แปลก	
บาทที่ ๒	ใคร-ครอบ-ครอง	หมอง-มัว	
บาทที่ ๓	แสน-สง-สาร	มิ่ง-เมีย	
บาทที่ ๔	อ้อย-อิง	มัว-หมอง	
บาทที่ ๕	พบ-พัศตร์	ช่าง-ซุบ	
บาทที่ ๖	ครวญ-คร่ำ	สรด-สู้อ	อด-ออม
บาทที่ ๗	ไอ้ออก-เอ๋ย	พาทย์-เพราะ	เสนาะ-เสียง

บาทที่ ๘ ริม-เรื่อน-เรียง พร้อม-เพรียง-เพรา
 บาทที่ ๙ คิด-คุณ แรง-รัก พบ-พักต์-พลอย-พา
 บาทที่ ๑๐ สวด-ศุกถแบ่ง-บุญ คู่-สวรรค์

จะเห็นได้ว่ากลอนนิราศของสุนทรภู่ในนิราศเมืองเพชร มีความไพเราะและลีลาจังหวะที่เกิดจากเอกลักษณ์การแต่งคำประพันธ์เฉพาะตัวของสุนทรภู่ ซึ่งมีทั้งการใช้สัมผัสระหว่างวรรคและสัมผัสในวรรค โดยเฉพาะการใช้สัมผัสในวรรค ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรที่สุนทรภู่ได้เลือกสรรคำที่หลากหลายและเหมาะสมมาใช้ในการแต่ง ยิ่งจะเพิ่มความหมายและความลึกซึ้งของบทประพันธ์ ให้ผู้อ่านได้รับรสที่หลากหลายและไพเราะ

บทที่ ๕

ศึกษาวิจารณ์สาร(Interpretation) ความรู้เบ็ดเตล็ดที่แทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง

ข้อคิดและคำสอนจากนิราศเมืองเพชร

นิราศเมืองเพชร ของสุนทรภู่ได้สอดแทรกหลักธรรมคำสอนของ พระพุทธศาสนาไว้เสมอ เป็นทั้งคติเตือนใจและสอนใจ ไม่ให้ตกอยู่ในความประมาทในชีวิต นับได้ว่าสุนทรภู่เป็นทั้ง จินตกรและธรรมกรที่มีความคิด ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง มีความสามารถในการแทรกคติธรรมและปรัชญาไว้ในวรรณกรรมของท่านได้อย่างเหมาะสม ลึกซึ้งคมคาย กลมกลืนกับเนื้อเรื่อง และเหตุการณ์ของวรรณกรรมนั้น ๆ คำสอนทั้งหมดล้วนทรงคุณค่า ควรแก่การนำมาปฏิบัติตามอย่างแท้จริง เพราะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย และใช้ได้กับคนทุกชนชั้น ตัวอย่างข้อคิดและคำสอนจากนิราศเมืองเพชร มีดังต่อไปนี้

๑. ข้อคิดและคำสอนเรื่องการพูด

บทประพันธ์ของสุนทรภู่สอนให้การสอนให้พูดจาสุภาพ อ่อนหวาน คำพูดที่อ่อนหวานจะนำมาซึ่งความสำเร็จในชีวิตหรือในการประกอบกิจการงาน เช่น

มาตั้งชายฝ้ายเจ้าของ ไม่ต้องถือ	เห็นเรือล่องร้องว่าซ้อทับทิมเหนอ
จะพูดจาครวระทั้งคะเออ	เสียเหนอเหนอน้ำตาน่าเอ็นดู

สอนว่าเกิดเป็นคนจะตกทุกข์ได้ยากหรือสุขสบายอยู่ที่คำพูด ดังนั้นก่อนจะพูดสิ่งใด ควรคิดก่อน หรือเมื่อมีผู้ชายมาพูดเกี่ยวพาราตี ถ้าไม่ชอบก็ควรเฉยไว้ไม่ควรตอบโต้ จะทำให้เขาเกรงใจ ไม่กล้ามาล่วงเกินอีกต่อไป

ถึงบางบอนบอนที่นี้มีแต่ซ้อ	เขาเลื่องลือบอนข้างบางยี่ขัน
อันบอนต้นบอนน้ำตาลย้อมหวานมัน	แต่ปากคันแก้ไขมิใคร่ฟัง

๒. ข้อคิดและคำสอนเรื่องวิชาความรู้

สุนทรภู่ได้สอดแทรกเกี่ยวกับความสำคัญของวิชาความรู้ไว้ในบทประพันธ์ เป็นการสอนให้ผู้อ่านได้ขวนขวายหาวิชาความรู้เพื่อจะได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิต ซึ่งจะเห็นได้ว่าความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนไทยในปัจจุบัน ก็ยังคงมีอยู่เช่นเดียวกับคนไทยในสมัยสุนทรภู่ ผิดกันแต่ว่าปัจจุบันการเดินทางไปสักการะบูชาพระพุทธรูปและปูชนียสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนานั้น สะดวกและรวดเร็วเนื่องจากการคมนาคมดีขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก และเมื่อไปแล้วก็มักจะช่วยบริจาคปัจจัยไว้สำหรับทำนุบำรุงวัดในด้านต่าง ๆ เช่น เพื่อซ่อมแซมปฏิสังขรณ์วัดตามศรัทธา เช่นนี้

สุนทรภู่ก็เคยกล่าวไว้เช่นกัน

ถึงวัดกรกรร้างอยู่ข้างซ้าย	เป็นรอยรายปิ่นพม่าที่ฝาผนัง
ถูกทะเลคุประไปแต่ไม่พัง	แต่โบสถ์ยังทนปิ่นอยู่ยืนาน
แม้มั่งมีมิให้ร้างจะสร้างฉลอง	ให้เรื่องรองรุ่งโรจน์โบสถ์วิหาร
ด้วยที่นี้ที่เคยตั้งโขนทวาร	ได้เบิกบานประตูป่าพนาลัย ฯ

ชีวิตไทย ในสมัยสุนทรภู่หรือในปัจจุบัน ยังคงต้องพึ่งพาอาศัยพระและวัดอยู่เสมอ แม้แต่สุนทรภู่เองก็เคยพึ่งพระอาศัยวัดหนีตายเมื่อคราวเดือดร้อนสิ้นแผ่นดินจะอาศัยมาแล้วเช่นกัน สุนทรภู่มักจะทำบุญอยู่เสมอ บุญกิริยาอย่างหนึ่ง ซึ่งสุนทรภู่มักจะทำอยู่บ่อยๆ สังเกตได้จาก ผลงานของท่านและเป็นลักษณะของคนไทยโดยทั่วไปแม้ในชีวิตปัจจุบันคือเมื่อไปทำบุญทำทาน มาแล้วก็มักจะกรวดน้ำแผ่ส่วนกุศลหรือแบ่งส่วนบุญให้กับผู้อื่นด้วย เช่น ในนิราศเมืองเพชร สุนทรภู่ได้ทำบุญทำกุศลมา เมื่อแตงนิราศก็แผ่แบ่งให้ผู้มีพระคุณ ดังนี้

ถึงต้นตาลบ้านคุณหม่อมมุนนาค	เมื่อยามยากจนมาได้อาศัย
มารดาเจ้าคราวพระวังหลังครรไล	มาทำไร่ทำนาท่านการุณ
เมื่อเจ็บป่วยช่วยรักษาจะหาคู่	จะขอคู่ให้เป็นเนื้อช่วยเกื้อหนุน
ยังยากไร้ไม่มีของสนองคุณ	ขอแบ่งบุญให้ท่านทั่วทุกตัวตน

มีบุคคลอีกหนึ่งที่สุนทรภู่ทำบุญให้โดยการสวดบังสุกุลแบ่งบุญไปให้ คือ

ขุนแพ่ง ดังความว่า

ได้เยี่ยมเยือนเรือนบ้านท่านขุนแพ่ง	มาปลูกแปลงแปลงกว่าเมื่ออาศัย
ด้วยศีกลาวครวณั้นเชอบรรลัษ	ไม่มีใครครอบครองจึงหมองมัว
แสนสงสารท่านผู้หญิงมิ่งเมียหลวง	เฝ้าช้อนทรวงเสียใจอาลัยผ้า
ทั้งเมียน้อยอ้อยอิ่งหญิงคนครัว	พากันมัวหมองคล้ำระกำตรอม
เมื่อมาเรือนเยือนศพได้พบพัศตร์	ไม่หมองนักครวณี่รูปช่างชุบผอม
เพราะครวญคร่ำกำสรดสู้อดอม	เหมือนแก่งอมหึงเมียบเชียบสำเนียง
ไอ้ออกเอยเคยสำราญอยู่บ้านนี้	ได้พึ่งปีพาทย์เพราะเสนาะเสียง
ทั้งหญิงชายฝ่ายเพื่อนริมเรือนเรียง	เคยพร้อมเพรียงเพรียงายสบายใจ
ไอ้อคิดคุณขุนแพ่งเสียแรงรัก	ไม่พบพัศตร์พลอยพาน้ำตาไหล
ได้สวดทั้งบังสุกุลแบ่งบุญไป	ให้ท่านได้สู้สวรรค์ชั้นนิมาน ฯ

จากสังคมทั้งด้านวรรณกรรม ขนบประเพณี ศาสนา ปรัชญาและการเมือง อิทธิพลของ สังคมที่มีต่อวรรณกรรมยังเป็นไปได้ในอีกลักษณะหนึ่งคือสภาพเศรษฐกิจและการเมืองกำหนด แนวโน้มของวรรณกรรม ปัจจัยทางเศรษฐกิจอาจทำให้นักเขียนต้องเขียนตามใจผู้อ่าน หรือตามใจ

เจ้าของสำนักพิมพ์ ส่วนด้านการเมืองการจำกัดขอบเขตในการแสดงความคิดเห็นก็เป็นการบั่นทอนเสรีภาพของนักเขียน ฐานะ

ของนักเขียนในสังคมจึงเป็นสิ่งที่ควรสนใจ นักเขียนที่ดีจะปลดปล่อยตนเองให้พ้นอิสระจากการถูกบีบบังคับทางเศรษฐกิจในสมัยก่อนนี้ หากกล่าวถึงบรรดาอาชีพทั้งหลาย อาชีพที่สามารถสร้างความมั่นคงให้แก่เจ้าของอาชีพสมัยนั้นก็คือการขายหมู เพราะทำให้เจ้าของกิจการมีโอกาสครอบครองสาวสวย รูปร่างดี สุนทรภู่เขียนบรรยายไว้ว่า สาว ๆ ที่ทั้งสวย สาว ขาว อวบ แลม ร่ำรวยจากการพนัน ท่านกล่าวไว้ใน นิราศเมืองเพชร ว่า

ถึงบางหลวงล่องล่องเข้าคลองเล็ก	ล้วนบ้านเจ๊กขายหมูอยู่อักโข
เมียขาวขาวสาวสวยล้วนรายโป	หัวอกโ้อายใจมิใช่เล็ก
ถึงบางหลวงล่องล่องเข้าคลองเล็กล้วน	เป็นบ้านเจ๊กขายหมู อยู่อักโขเมียขาวขาว

สาวสวยรายโป หัวอกโ้อายใจมิใช่เล็ก น้ำเสียงของสุนทรภู่ออกจะทั้ง “หมั่นไส้” ทั้ง “ขวาง” และ “อิจฉา” เจ๊กขายหมูอยู่ไม่น้อย ถึงขนาดเหน็บแนมคนขายหมูเอาไว้อย่างไม่เกรงใจว่า

ไทยเหมือนกันครั้นว่าขอเอาหอห้อง	ต้องขัดข้องแข็งกระด้างเหมือนอย่างเหล็ก
มีเงินงัดคักง้างเหมือนอย่างเจ๊ก	ถึงลวดเหล็กกลร่อนอ่อนละไม

การแทรกความรู้ด้านประวัติศาสตร์

ถึงบางหัวอารามนามจอมทอง	ดูเรื่องรอรุ่งโรจน์ที่โบสถ์ราม
สาธุสะพระองค์มาทรงสร้าง	เป็นเยี่ยงอย่างไว้ในภาษาสยาม
ในพระโกศโปรดปรานประทานนาม	โอรสราชอารามงามเจริญ
มีเชื่อนรอบขอบคูกุพิลิก	กุกุติกเก่งกุกุ้สุดสรรเสริญ

๓. ข้อคิดและคำสอนเรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑. ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ แปลว่า ลักษณะ ๓ ประการ หมายถึงสามัญลักษณ์ คือ กฎธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง อันได้แก่ อนิจจลักษณ์ ลักษณะไม่เที่ยง ทุกสิ่งในโลกสุนทรภู่ได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของโลกอีกเรื่อง คือ เรื่องของเดิมเป็นป่าต่อมาก็หลายเป็นพระราชวัง ท่านเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเกี่ยวเข้ากับ

เรื่องนี้ไว้อย่างน่าฟัง ว่า

เดิมเป็นป่ามาเป็นวังตั้งประทับ	แล้วก็กลับไปเป็นป่าไม่ฝ่าฝืน
เหมือนมียศลดลงไม่คงคืบ	นึกสะอื้นอายใจมาในเรือ

สุนทรภู่ได้เปรียบเทียบความไม่แน่นอนของสิ่งต่าง ๆ ณ ที่นี้ว่า เมื่อก่อนนี้มีสภาพเป็นผืนป่าแล้วก็กลับกลายมาเป็นพระราชวังแล้วก็กลับไปเป็นป่าอีกเหมือนเดิมแล้วจะเทียบอะไร

กับชื่อเสียงเกียรติยศของมนุษย์ ก็คงหมดไปในไม่นาน มีรุ่งโรจน์แล้วก็ต้องร่วงโรย คิดแล้วทุกอย่างไม่มีแท้เพียง เป็นต้น

ทั้งนี้ ไตรลักษณ์ ยังครอบคลุมไปถึงเรื่อง การเกิด แก่ เจ็บ และ ตาย ดังท่านสุนทรภู่ ได้กล่าวไว้คร่าวไปร่วมงานศพของท่านขุนแพ่ง ที่จังหวัดเพชรบุรี ว่า งานศพนี้เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึง กฎไตรลักษณ์อีกประการหนึ่ง ที่ทุกชีวิตต้องเจอเจอการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่ช้าก็เร็ว ตามวาระกรรมที่แต่ละคน ได้ทำมา ทั้งที่เมื่อก่อนเคยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในที่สุดก็ถึงวันที่ต้องพลัดพราก เมื่อวาระสุดท้ายมาถึงก็ทำได้เพียงสวดบังสุกุลให้หวังให้ผู้ตายได้ขึ้นไปอยู่บนสวรรค์เท่านั้น ดังความว่า

ไอ้อกเอ๋ยเคยสำราญอยู่บ้านนี้	ได้ฟังปีพาทย์เพราะเสนาะเสียง
ทั้งหญิงชายฝ่ายเพื่อนริมเรือนเรียง	เคยพร้อมเพรียงเพราะฉายสบายใจ
ไอ้อคิดคุณขุนแพ่งเสียแรงรัก	ไม่พบพัศตร์พลอยพาน้ำตาไหล
ได้สวดทั้งบังสุกุลแบ่งบุญไป	ให้ท่านได้สู่สวรรค์ชั้นนิมาน ฯ

สุนทรภู่ได้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย มีการเกิด แก่ เจ็บและตายไปในที่สุด เหมือน ๆ กันทุกชีวิต บางชีวิตยังไม่แก่แต่ก็ต้องตายก่อนแก่ก็มี แม้แต่ต้นไม้ หรือ พืช เป็นสิ่งที่มีชีวิตแต่ไม่มีวิญญาณเหมือนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ก็ยังต้องมีการ เกิด แก่ และก็ต้องตายไปในที่สุด จะเป็นต้นไม้เล็กหรือต้นไม้ใหญ่ก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน เพราะนี่คืออนิจจังคือความไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนแปลงไปตาม

กาลเวลาเสมอ

๒. พรหมวิหารธรรม ๔

พรหมวิหาร ๔๗๑ หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะถือว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ

๑. เมตตา หมายถึง ความรัก ปราบปรามคืออยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจส่องใสบันเทิงกอบประคองด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้น ไป

๔. อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉยเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมเปรียบดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณา

เห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุอันตนประกอบผู้ที่
ปรารถนาให้ตนเองมีจิตใจสูง มีจิตใจดี มีจิตใจเย็นสบาย ไม่มีโทสะ ไม่มีพยาบาท ไม่มีอิจฉาริษยา
ควรต้องอบรมพรหมวิหารธรรมให้สมบูรณ์บริบูรณ์อย่าได้ว่างเว้น ถือว่าเป็นความงามแบบหนึ่ง
คือ งามน้ำใจนั่นเอง เมตตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่ง ที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิตใจ คือ ให้มี
เมตตาต่อผู้อื่นเสมอ ตัวอย่างเช่น

ที่พวกทำน้ำโดนคประโยชน์ทรัพย์	มีคสำหรับเห็บข้างอย่างทหาร
พะองยาวก้าวตีนปีนทะยาน	กระบอกตาลแขวนก้นคนละพง
แต่ใจดีที่ว่าใครเข้าไปขอ	ให้กินพ้อมอุทรบห่อนหวง
ได้ขึ้นลำนน้ำตาลหวานหวานทรวง	ขึ้นเขาหลวงเลียบเดินเนินบันได

จากโคลงข้างต้นแสดงให้เห็นว่าคนไทยในสมัยก่อนนั้น เป็นผู้ที่มีน้ำใจ ถ้อยที
ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเผื่อแผ่กันอยู่เป็นนิมิต พรหมวิหารธรรมนี้ เป็นหลักธรรมพื้นฐาน
สำหรับสร้างความสามัคคีและเอกภาพของหมู่ชน หรือที่เรียกว่า “สารณียธรรม” ซึ่งสามารถ
แสดงออกได้ทั้งทางกาย คือ “เมตตากายกรรม” ได้แก่การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังเช่น สุนทรภู่
ได้เอ่ยปากขอน้ำตาลสดจากเจ้าของคันทาลจังหวัดเพชรบุรี เจ้าของสวนตาลแสดงกิริยาสุภาพแล้ว
ส่งให้ดื่มเช่นนี้ เป็นการแสดงว่าเจ้าของสวนตาลนั้นเป็นผู้มีน้ำใจและมีเมตตาให้กับเพื่อนมนุษย์
ด้วยกันโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน และหากสุนทรภู่แสดงกิริยา ขอบคุณเคารพในน้ำใจดีไมตรีของ
เขาด้วยการน้อมศีรษะหรือยกมือไหว้ นี่คือการแสดงออกทาง “เมตตา วชิกรรม” ได้แก่ การมีวาจา
ที่อ่อนหวานสุภาพ สอบถามสารทุกข์สุกดิบ บอกแจ้งแนะนำ กล่าวคำตักเตือนด้วยความหวังดีและ
จริงใจ และทางความคิดต่อกัน คือ “เมตตามโนกรรม” ได้แก่ การมองกัน ในแง่ดี มีความปรารถนา
ดี มีความหวังดี มีความสงสารมีความเห็นใจ อยากช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ คิดทำแต่สิ่งที่จะอำนวย
ประโยชน์สุขให้แก่กันและกัน “สาธาณโภคิตา” ได้แก่ การแบ่งปัน เช่น มีขนมอยู่ ๑ ชิ้น ก็แบ่งให้
เพื่อน รับประทานด้วย “ศีลสามัญญตา” ได้แก่ ประพฤติตนสุจริตตั้งงามทั้งต่อหน้าและลับหลัง
ผู้อื่น “ทัญญูสามัญญตา” มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่ความ
หลุดพ้น ลื่นทุกข์ หรือขจัดปัญหาอีกหนึ่งตัวอย่างที่แสดงถึงน้ำใจไมตรีของคนชาวเพชรบุรีเมื่อมี
แขกมาไถ่ถามเส้นทางไปบ้านท่านขุนแขวง สุนทรภู่ว่า

ถึงบ้านใหม่ไถ่ถามตามสงสัย	ว่ายังไกลอยู่หรือบ้านท่านขุนแขวง
ไม่บอกก่อนย้อนถามเป็นความเคลง	จะพายแรงหรือนายจะพายเบา
ถ้าพายหนักสักครู่หนึ่งก็ถึงดอก	สำนวนนอกน้ำเพชรแล้วเข็ดเขา
บ้างโหล่จากราวเกรียวเกี่ยวข้าวเบา	บ้างตั้งเตาเคี้ยวตาลพานอุดม

สุนทรภู่ได้ถามทางกับชาวบ้านผู้หนึ่งว่าทางไปบ้านท่านขุนแขวงนั้นอีกไกลไหม
ชาวบ้านผู้นั้นก็ตอบว่า คำว่า “จะพายแรงหรือนายจะพายเบา” นั้นหมายถึงมันก็ขึ้นอยู่กับฝีพาย

ประจำเรือของสุนทรภู่ถ้าหากพายเร็วก็ถึงเร็วถ้า ถ้าหากพายช้าก็จะถึงช้า เป็นต้น คุณแล้วผู้ตอบมีสติลา ในการตอบและเจ้าสำนวน แต่นี่ก็แสดงให้เห็นถึงน้ำใจไมตรีของคนเมืองเพชรบุรีได้เช่นกันเมื่อมีแขกมาเยี่ยมเยียนพื้นที่ของคุณ จึงนับได้ว่าเป็นเมตตาจริมอีกรูปแบบหนึ่ง เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ย่อมเป็นการยืนยันว่า การแสดงความเมตตาไม่ว่าจะโดยทางกาย วาจา หรือ ทางใจนั้น มิใช่เป็นข้อปฏิบัติที่ย่างยากลำบากเลย เพราะเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิตของมนุษย์อยู่แล้วสมควรให้ความสนใจเฝ้าหมั่นทำนุบำรุง ฝึกฝน บริหาร จนเป็นกิจประจำวันจากการศึกษาพบว่าการที่จะพูด จะคิด หรือ จะทำอะไร ก็ให้ทำ พูด คิด ด้วยจิตเมตตาต่อกัน รู้จักเอื้อเพื่อเอื้อแบ่งปันกัน รักษาความประพฤติ กิริยามารยาทให้เรียบร้อย รักษาระเบียบวินัย และ ศีลธรรม ให้คงงามอยู่เสมอ เปิดใจให้กว้างยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง และปรับเปลี่ยนความคิดเห็นของตนเองเพื่อให้สามารถเข้ากับคนอื่นได้ ทั้งนี้จะทำให้เกิดการร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่คณะ

๓. อธิษฐานธรรม ๔

อธิษฐาน หรือ อธิษฐานธรรม ๔๑๕ หมายถึง ธรรมเป็นที่มั่น, ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล, ธรรมที่ควรใช้เป็นที่ยึดมั่นตน เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน, บางทีแปลว่า “ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ”

๑. ปัญญา ความรู้ชัด คือ หยั่งรู้ในเหตุผล พิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลาย จนเข้าถึงความจริง

๒. ตัถยะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในความรู้อันชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจา จนถึงปรมัตตตัถยะ

๓. จาคะ ความสละ คือ สละสิ่งอันเคยชิน ข้อที่เคยยึดถือไว้ และสิ่งทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. อุปสมะ ความสงบ คือ ระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสทั้งหลายแล้วทำจิตใจให้สงบได้ทั้ง ๔ ข้อนี้ พึงปฏิบัติตามกระทู้ดังนี้

๔.๑ ขออย่าให้มีโรคพยาธิให้ถึงพร้อมด้วยรูปสมบัติ คือ มีรูปร่างงดงามและมีอายุยืนนาน ปราศจากอันตราย ดังพุทธภาษิตที่ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง เช่น

มาห่มพระจะให้ผลดลบันดาล	ได้พบพานภายหน้าสถาพร
ทั้งรูปงามทราชมประโลม โคมแลลัม	ขอให้แก้สอองข้างอย่างเกสร
ทั้งเนื้อหอมพร้อมกลิ่นกลิ่นขจร	คนแสนงอนให้มาจ้อมาขอชิม
อนึ่งผ้าข่าได้ห่มประทมพระ	ขอทัญจะจงเห็นเป็นปัจฉิม
ให้มีใหม่ได้คัสีทับทิม	ทั้งขลิบริมหอมฟุ้งปรุงสุคนธ์
ทั้งศิษย์หาผ้ามีต่างคลี่ห่ม	คลุมประทมพิษฐานการกุศล

ขอเนื้อหอมพร้อมกันเหมือนจันทร์ปน ได้เยาะคนขอลูกบริกรูปร่างเรา ฯ

๔.๒ ขอให้เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ กาย วาจา ใจ มีสุขภาพแข็งแรงสติปัญญาดี และให้เป็นคนรักศึล มีศีลอยู่ในจิตใจพร้อมไปด้วยฉุติฉินบริวารที่ดีและให้สิ้นอาสวกิเลส (โลก โกรธ หลง) เช่น

โดยเฉพาะหลักอริฐานธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากล่าวอย่างไว้ เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า สุนทรภูมิตัวมีความเคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเป็นอย่างมาก และยึดถือเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ไม่เคยเลื่อมคลายอย่างแท้จริง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

สาธุสะพระมหาดภาคต ยังปรากฏมิได้เลื่อมที่เลื่อมใส

สุนทรภู่วะระหนักดีว่าคนเราเกิดมาในแต่ละชาตินั้น มีหน้าที่ที่จะต้องแก้ไข ข้อบกพร่องของตนเองให้หมดสิ้นไป เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ทั้งทางกาย วาจา และใจ ดังนั้น ความปรารถนาของสุนทรภู่วะคงกล่าวข้างต้น ก็คือความปรารถนาของชาวพุทธที่ยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธองค์ อริฐานจิตเพื่อที่จะแก้ไขพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ครอบ จนถึงพระนิพพาน

๔. สัมมาวาจา

สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ เป็นหนึ่งในมรรคมีองค์ ๘ คือ วิชิสุจริต ๔ เป็นการเว้น จาก วิชิสุจริต ๔ คือ

๑. การงดเว้นจากการพูดเท็จ
๒. งดเว้นจากการพูดส่อเสียด
๓. งดเว้นจากการพูดคำหยาบ
๔. งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

เสน่ห์ของคนนั้นอยู่ที่ปากและคำพูด ถ้าพูดดีก็เป็นเสน่ห์จับใจคน ถ้าพูดไม่ดีก็เป็นยาพิษทำร้ายใจคน หรือ เป็นยาพิษทำคนให้ตาย เสน่ห์ของคำหวานนั้นจะทำคนให้ผู้นั้นกลายเป็นคนที่น่ารักในสายตาผู้ฟังได้ ดังแม่ค้าขายทับทิมในตลาดน้ำที่สุนทรภู่วะพบ แม้จะพูดด้วยสำเนียง เหนือ ๆ แต่สุนทรภู่วะท่านก็มองว่าน่ารัก เพราะเวลาพูดมักมีหาง เสียงต่อท้ายยิ่งทำให้ดูน่ารักยิ่งขึ้น เช่น

มาตั้งขายฝ้ายเจ้าของ ไม่ต้องถือ เห็นเรือล่องรื่องว่าซื้อทับทิมเหนอ
จะพูดจาการวะทั้งคะเออ เสียดเหนอเหนอหน้าตาน่าเอ็นดู

การพูดที่สมควรนั้น คือ พูดตามที่มันเป็นจริง คำพูดที่เกินสมควรนั้น หมายถึง คำพูด ที่เกินความจริง หรือเรื่องเพิงนึกเดียวแต่นำไปพูดขยายให้มันยาวขึ้น ไกลออกไปจากความจริง มากขึ้น เรื่องชนิดนี้มักเป็นการสร้างเรื่องปั้นข่าว บั่นน้ำเป็นตัวหรือสักแต่พูด สุนทรภู่วะท่านจึง

เปรียบเทียบบุคคลประเภทพูดแบบไม่คิด ขยับปากพูดได้เรื่อยไป สงบปากสงบคำเฉย ๆ ไม่ได้ว่า มีปากกันเหมือนบอน ดังตัวอย่าง

ถึงบางบอนบอนที่นี้มีแต่ชื่อ   เขาเลื่องลือบอนข้างบางขี้ชัน

อันบอนต้นบอนน้ำตาลย่อมหวานมัน   แต่ปากกันแก้ไขมิใคร่ฟัง ๆ

เป็นการสอนให้รู้จักคิดใคร่ครวญ ไตรตรองก่อนจะพูดหรือทำสิ่งใด หรือให้คิดก่อนพูด แต่อย่าพูดก่อนคิด อย่าสักแต่พูดเรื่อยไปแต่หาประโยชน์อันใดมิได้ เป็นต้นฉะนั้นพึงสำรวมระวังการพูดจาโดยปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับสัมมาวาจา

๕. ความกตัญญูกตเวทิต

ข้อนี้ก็เช่นกันกับหลักธรรมในนิราศภูเขาทองที่กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ กตัญญู หมายถึง รู้อุปการะที่ท่านทำให้ (ผู้) รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวทิต ส่วน กตเวทิต หมายถึง ประกาศคุณท่าน (ผู้) สนองคุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตัญญูในปฐมวรรคแห่งตติยปัณฑาสก ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย ๘๕ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “บุคคล ๒ จำพวกนี้หาได้ยากในโลก” พระพุทธศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี ซึ่งรวมไปถึงเรื่องความกตัญญู คือ เครื่องหมายของคนดี มีคนดีอยู่ที่ไหนมักจะเป็นที่ปราถนาในที่ทุกหนทุกแห่งในทุกกิจการ และในทุกยุคทุกสมัย คนดีทำให้ครอบครัวเจริญ โรงเรียนเจริญ ชุมชนเจริญ สังคมและประเทศชาติเจริญ คนดีอยู่ในครอบครัวใด โรงเรียนใดและสังคมใด ครอบครัว โรงเรียน และสังคมนั้น ๆ ย่อมมีความสุข ความกตัญญู คือ คุณสมบัติและสัญลักษณ์ของคนดี กตัญญูกตเวทิต รวมเป็นกตัญญูกตเวทิต เป็นคุณธรรมคู่กันเสมอ ถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของสัตบุรุษ คือ คนดี หรือคนในอุดมคตินั่นเอง ในสังคมชาวพุทธ คนมี กตัญญูกตเวทิตย่อมเป็นผู้ควรค่าแก่ความรัก เกียรติ ศักดิ์ศรี และการยกย่องสรรเสริญจากผู้อื่น เพราะได้ปฏิบัติธรรมอันถือเป็นมงคลยิ่งข้อหนึ่ง คือ ความกตัญญู บุคคลย่อมมีชีวิตประสพแต่ความก้าวหน้าเจริญรุ่งเรือง สุนทรภู่นี้ นับว่าท่านเป็นคนดีคนหนึ่งเพราะนอกจากจะรู้จักรู้คุณคนแล้ว ท่านยังรู้วิธีตอบแทนคุณต่อบุคคลต่าง ๆ ได้อย่างดี เช่น สุนทรภู่อานาสาไปราชการตามพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดิน ความว่า

อนาถหนาวคราวอาสาเสด็จ   ไปเมืองเพชรบุรีที่ถิ่นสถาน

ลงนาวาหน้าวัดนมัสการ   อธิษฐานถึงคุณกรุณา

ช่วยชุบเลี้ยงเพียงชนกที่ปกเกษตร   ถึงต่างเขตของประสงศ์คงอาสา

ทั้งนี้ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดให้ไปธุระเรื่องใดเรื่องหนึ่ง สุนทรภู่อันกราบทูลรับอาสาไปงานนี้เพื่อสนองพระเดชพระคุณ อันแสดงถึงความกตัญญูนั่นเองบทต่อไปนี้สุนทรภู่อีกกล่าวถึงผู้มีพระคุณของท่านอีกคนหนึ่ง ชื่อหม่อมขุนนาค เพราะเมื่อยามตกยากจึงได้มาอาศัยท่านผู้นี้ทำไร่นาอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี

ความว่า

ถึงต้นตาลบ้านคุณหม่อมขุนนาค	เมื่อยามยากจนมาได้อาศัย
มารดาเจ้าคราวพระวังหลังครรไล	มาทำไร่ทำนาท่านการุญ
เมื่อเจ็บป่วยช่วยรักษาจะหาคู่	จะขอคู่ให้เป็นเนื้อช่วยเกื้อหนุน
ยังยากไร้ไม่มีของสนองคุณ	ขอแบ่งบุญให้ท่านทั่วทุกตัวตน

สุนทรภู่แสดงให้เห็นถึงวิธีการที่จะตอบแทนคุณของหม่อมขุนนาคอีกวิธีหนึ่ง เพราะเมื่อคราวที่สุนทรภู่ตกทุกข์ได้ยากนั้น หม่อมขุนนาคได้ให้ความอุปการะโดยให้ที่พักอาศัยและให้ที่ทำกิน โดยให้ไปทำไร่ทำนาบนที่ดินของท่านในจังหวัดเพชรบุรี ปัจจุบันถึงแม้สุนทรภู่ได้กลับเข้าไปรับราชการในวังแล้วก็ตาม แต่สภาพครอบครัวยังคงพอกินพอใช้เท่านั้น จึงยังไม่อาจตอบแทนบุญคุณของหม่อมขุนนาคเป็นสิ่งของได้อย่างที่ตั้งใจจึงขอแบ่งผลบุญให้กับท่านแทน เป็นการแสดงน้ำใจต่อผู้มีพระคุณอีกกรณีหนึ่ง

การไปเมืองเพชรบุรีครั้งนี้นับได้ว่าสุนทรภู่ได้เข้าไปพบปะกับผู้มีพระคุณหลายๆ ท่าน เพื่อแสดงน้ำใจตอบแทนเป็นสิ่งของหรือแม้เพียงการแสดงน้ำใจก็ตาม ดังว่า

จึงจดหมายรายความตามสังเกต	ถิ่นประเทศแถวทางกลางวิถี
ให้อ่านเล่นเป็นเรื่องเมืองพิริบพิริ	ผู้ใดมีคุณก็ได้ไปแทนคุณ
ทั้งผ้าหอมย้อมเหลืองได้เปลื้องหม่ม	พระประทมที่ลำนางูเขาขุน
กุศลนั้นบรรดาที่การุญ	รับส่วนบุญเอาเถิดท่านที่อ่านเออ ฯ

ฉะนั้น ความกตัญญูทวดเทวี เป็นคุณธรรมอันดับแรก ถือเป็นต้นกำเนิดของความดีงาม เป็นคุณธรรมสำนึกที่ควรปฏิบัติรักษาเป็นสำคัญ ซึ่งคนจะขาดเสียมิได้ ขาดความกตัญญู เหมือนต้นไม้ไม่มีราก เป็นต้น

ยังมีอีกผู้หนึ่งที่มีพระมหากรุณาธิคุณ เลิศล้ำยิ่งไปกว่าบุญคุณของพ่อแม่ ครู อาจารย์ ปู่ย่า ตายาย ของเรานั้นคือองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสสอนให้เราและพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้ละความชั่ว ประพฤติความดี ชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เพราะกิเลสเป็นเครื่องเศร้าหมอง ทำให้เราเป็นทุกข์ตลอดชีวิต ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์แล้วจักได้ชำระกิเลสให้หมดสิ้นไปจากจิตใจ ส่งผลให้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป เข้าสู่แดนวิมุตหลุดพ้น มีความสุขชั่วฉับนิรันดร กล่าวคืออมตมหานิพพาน

๔. ข้อคิดและคำสอนเรื่องการรู้จักสังเกตคน การเลือกคบคน

บทกลอนของสุนทรภู่ได้สอนให้รู้จักสังเกตคน คือไม่ดูเพียงรูปร่างภายนอกแต่ควร ดูลึกเข้าไปถึงภายในจิตใจ เพราะบางคนรูปร่างภายนอกดี แต่จิตใจไม่ดี บางคนนั้นรูปร่างหน้าตาไม่สวยงาม แต่จิตใจนั้นดีงาม เมื่อรู้จักสังเกตเช่นนี้แล้วก็เลือกคบคนที่จิตใจดี เพราะการคบคน เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดชีวิตและอนาคตของเราให้รุ่งโรจน์ได้

อันคดอื่นหมั้นคคกำหนดเน
 ทั้งลวงล่องเงี้ยวทั้งเลียวลด

เว้นเสียแต่ใจมนุษย์สุดกำหนด
 ถึงคลองคคก็ยังไม่เหมือนใจคน

๕. ข้อคิดและคำสอนในการดำเนินชีวิต

ผลงานของสุนทรภู่ทุกเรื่องมีข้อคิดและคำสอนที่สอดแทรกไว้ในเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน น่าติดตาม พร้อมบทกลอนที่ไพเราะ ใช้คำ ใช้ความ ได้ลึกซึ้งกินใจ ซึ่งข้อคิด คำสอนเหล่านี้ผู้อ่านสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างดีเยี่ยม เช่น การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน การไม่ยึดติดกับรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส การรู้จักสนทนาปราศรัยกับผู้อื่น การทำสิ่งใดให้มีความตั้งใจเพียรพยายามให้ถึงที่สุด การทำให้จิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ดังบทกลอนต่อไปนี้

ไอ้เทียนเอ๋ยเคยแจ้งแสงสว่าง   มาหมองหมางมีดมืดตะขวิดตะเขวียน
 เหมือนมีดในใจจนต้องวนเวียน   ไม่ส่องเทียนให้สว่างหนทางเลย

บทที่ ๖

คุณค่าของวรรณคดีนิราศ

นิราศเมืองเพชรมีคุณค่าทั้งในด้านความไพเราะงดงามในการใช้ถ้อยคำและการใช้สัมผัส
ใน แล้วยังได้มีกระสะท้อนถึงสภาพของสังคมในสมัยนั้น เช่น สภาพภูมิประเทศ บ้านเมือง ผู้คน
ชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและความรู้ต่างๆ ศาสนา สังคม เศรษฐกิจ
การเมืองการปกครอง

คุณค่าของนิราศเมืองเพชร

นิราศเมืองเพชรมีลักษณะเดียวกันกับนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่ คือ มีคุณค่าทั้งในด้าน
ของความไพเราะงดงามในการใช้ถ้อยคำและการใช้สัมผัสในแพรวพราวอย่างยากที่จะหาผู้ใดแต่ง
ได้ทัดเทียม นิราศที่ท่านแต่งได้สะท้อนภาพภูมิประเทศ บ้านเมืองผู้คนพลเมือง ชีวิตความเป็นอยู่
ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและความรู้ต่าง ๆ ที่น่าสนใจ นอกจากนี้ยังมีอัตชีวประวัติของ
ท่านแทรกอยู่ด้วยเกือบทุกเรื่อง ท่านได้บันทึกความรู้สึกนึกคิดและข้อสังเกตต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นไว้
เป็นหลักฐานให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและชื่นชม โดยมีได้ปิดบังแม้บางสิ่งบางอย่างจะเป็น
ข้อบกพร่องของตนเอง เมื่อใดที่อ่านนิราศแต่ละเรื่องของท่านแล้วนอกจากความไพเราะทางฉันท
ลักษณ์แล้วเรายังจะได้รับข้อมูลทางศิลปะวัฒนธรรม ศาสนา สังคม เศรษฐกิจ การเมืองการ
ปกครอง ไปด้วยถือได้ว่ามีคุณค่ามากมายหลายด้าน ในนิราศเมืองเพชรพอสรุปได้ ดังต่อไปนี้

๑. คุณค่าทางด้านอักษรศาสตร์

นิราศเรื่องนี้ถวญรณคดีลงความเห็นกันว่า เป็นนิราศที่มีความยอดเยี่ยมในสำนวนกลอน
รองลงมาจากนิราศภูเขาทอง อาจจะเป็นเพราะความเชี่ยวชาญที่เพิ่มพูนขึ้น จากประสบการณ์ที่สั่ง
สมมายาวนานนั่นเอง

๑. การใช้สัมผัสใน สุนทรียะของภาษาไทยที่ได้จากเรื่องนี้ คือ

๑) สัมผัสสระ คือ คำที่ใช้สระตัวเดียวกัน เช่น

ได้ชมเล่นเห็นเด่นกวีหคคลุ่ม

กลางสมุทรสุดโผล่ล้วนโลมา

ล้วนหัวบาตรวาดทางไปกลางคลื่น

ดูมากมายหลายอย่างยิ่งวางเวง

หรือ

จนไม่มีที่รักเป็นหลักแหล่ง

โธ่เปลี่ยวใจไว้รักที่จักเขย

เที่ยวคุ่มคุ่มเดินดินกินมัจฉา

ดูหน้าตาแต่ละตัวน่ากลัวเกรง

ศิระคลื่นเลียนโล่งดูโจ่งเหม่ง

จนน้ำขึ้นครั้นแครงเป็นคราวเรือ

ต้องกว้างแวงคว่ำหานิจจาเอ๋ย

ชมแต่เคยแตกหนามเมื่อยามไซ๕๑

๒) สัมผัสอักษร คือ คำที่มีอักษรคล้องจองกัน เช่น

เงาหลับเรื่อยเหน้อยอ่อนนอนสนิท	พินิจใครครวญจนจวนสว่าง
เสียงนกร้องซ้องแซ่ครอแครงคราง	ทั้งถึงค่างครอกโครกละโอกลอย
เสียงชะนีที่เหล่าเขายี่สาน	วิเวกวานหวัหวัหวัหวัหวัหวั
หวิวหวิวไหวไต้ยิ่นยี่ดั้นโดย	ชะนีโหยหาคู่ไม่รู้วาย

๓) การซ้ำเสียง คือ การสัมผัสอักษรอย่างหนึ่ง นับเป็นการเล่นคำที่ทำให้เกิด เสียงไพเราะ การซ้ำเสียงจะต้องเลือกคำที่ให้จินตภาพแก่ผู้อ่านอย่างแจ่มชัดด้วย เช่น

ถึงบางห่อหอยใครที่ไหนหนอ	มาปลูกห่อเสนาหาในป่าเสือ
อันย่านนี้ที่บนบกก็รักเรือ	ทั้งทางเรือจะเซ่กัเฒ โธ๕๓

๒. การใช้โวหาร คือ นิราศเมืองเพชรมีภาพพจน์ลักษณะต่าง ๆ ที่กวีเลือกใช้ ทำให้ผู้อ่านได้เข้าถึงความคิด ความรู้สึกของกวี เช่น

เวทนาวานรอ่อนน้อยน้อย	กระซ้อร่อยกระจิดจิดจิดจิด
-----------------------	---------------------------

๓. ภาพพจน์อุปมา คือ โวหารที่เปรียบเทียบของสองสิ่งว่าเหมือนกัน มักใช้คำว่า เหมือน คล้าย ดูดูลาว ราวกับ และ การใช้สัญลักษณ์ในความเปรียบ เช่น

อุปมา	
ถึงย่านชื่อสมชื่อด้วยชื่อสุด	ใจมนุษย์เหมือนกระนี้แล้วดีเหลือ
เป็นป่าปรังพุ่มดูครุมเครือ	เหมือนซุ่มเสือซ่อนร้ายไว้ภายใน๕๕
หรือ	
อันคดอื่นหมื่นคดกำหนดแน่	เว้นเสียแต่ใจมนุษย์สุดกำหนด
ทั้งลวงล่องอเงี้ยวทั้งเลี้ยวลด	ถึงคลองคดก็ยังไม่เหมือนใจคน

๔. ภาพพจน์กล่าวเกินจริง คือ การที่กวีอาจกล่าวมากกว่าความเป็นจริง เพื่อสื่อให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นภาพในความคิดคำนึงได้ดีขึ้น เช่น

กลางคิรินหินห้อยย้อยระย้า	ดาษดาตุตุดั่งพู่พวง
ละเช่นนี้มีฤทธิ์จะคิดซ่อน	เอาสิงขรเข้าไปตั้งริมวังหลวง

๕. การเลียนเสียงธรรมชาติ คือ กวีทำให้เสียงที่ได้ยินมาบรรยายให้เกิดมโนภาพและความไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น เช่น

เสียงกรอดกรียดเขียดกบเข้าขบเขี้ยว	เหมือนกรับกริ้วกรอดกริดวะหวีดเสียง
หรีงหรีงแร่แม่มา่ยลงในเรียง	แซ่สำเนียงหนาวในใจร้างวน

๖. การเล่นคำ คือ การใช้ถ้อยคำคำเดียวในความหมายต่างกันเพื่อให้การพรรณนาไพเราะน่าอ่าน และมีความลึกซึ้งยิ่งขึ้น เช่น

เล่นคำ

ถึงบางบอนบอนที่นี้มีแต่ชื่อ

อันบอนต้นบอนน้ำตาลย่อมหวานมัน

๗. อุปมาโวหารที่ลึกซึ้ง คือ ให้คิดเตือนใจ เช่น

ไอ้เทียนเอ๋ยเคยแจ้แสงสว่าง

เหมือนมีคในใจจนต้องวนเวียน

เขาเลื่องลือบอนข้างบางยี่ขัน

แต่ปากกันแกไขมิใคร่ฟัง ๑๕๕

มาหมองหมางมีคมิคตะขวิดตะเขวียน

ไม่ส่องเทียนให้สว่างหนทางเลย

๘. การแทรกความรู้เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ลงในนิราศ แสดงถึงความรอบรู้ทางประวัติศาสตร์ของกวี

ถึงบางหัวอารามนามจอมทอง

สาธุสะพระองค์มาทรงสร้าง

ในพระโกศโปรดปรานประทานนาม

มีเขื่อนรอบขอบคูคูพิลึก

หรือ

ถึงวัดกรกร้างอยู่ข้างซ้าย

ถูกทะเลอุปฐไปแต่ไม่พัง

แม้มั่งมีมิให้ร้างจะสร้างฉลอง

ด้วยที่นี้ที่เคยตั้ง โขลงทวาร

คูเรื่องรองรุ่งโรจน์ที่โบสถ์ราม

เป็นเขียงอย่างไว้ในภาษาสยาม

โอรสราชาอารามงามเจริญ

กฤตีกเก่งกฤตีสุดสรรเสริญ

เป็นรอยรายป็นพม่าที่ฝาผนัง

แต่โบสถ์ยังทนป็นอยู่ยืนาน

ให้เรื่องรองรุ่งโรจน์โบสถ์วิหาร

ได้เบิกบานประดู่ป่าพนาลัย ๑

๒. คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม

สุนทรภู่ได้กล่าวถึงปฏิมากรรมสำคัญไว้ให้รุ่นหลังได้ทราบ เช่น

สาธุสะพระนอนสิงขรเขา

ยี่สิบวาฝากันเป็นบัลลังก์

พระเนตรหลับทับพระบาทไสยาสน์เหยียด

พระเจ้ามยามประทมนำชมเชย

พระพุทเจ้าหลวงสร้างแต่ปางหลัง

คูปลั่งปลั่งปลั่งใจกระไรเลย

อ่อนละเอียคอาสนะพระเขนย

ช่วยรำเพยพัชนีนั่งวิลม

๓. คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

ในนิราศเมืองเพชรนี้ สุนทรภู่ได้บรรยายสภาพเศรษฐกิจและสังคมไว้ดังนี้

ถึงคลองที่อิ้วท่าร้างเรียก

เขาทำน้ำทำนปลาอุดม

ที่ปากคลองกองฟืนไว้คั้นคาย

ถึงบางขวางข้างซ้ายชายชลา

สุดสำเนียงกึ่งที่จะถามความปฐม

เป็นนิคมเขตบ้านพวกพรรณปลา

คูเกลือกลาดเรียงรายทั้งซ้ายขวา

ไจคงคาขังน้ำไว้ทำเกลือ

ในนิราศเมืองเพชรนี้ สุนทรภู่ได้บรรยายสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมไว้ดังนี้

ถึงคลองที่อิราท่าร้างเรียก
เขาทำน้ำทำนาปลาอุดม
ที่ปากคลองกองหินไผ่ดินคาย
ถึงบางขวางข้างซ้ายชายชลา
หรือบ้านนี้ที่เขาว่าตำราว่า
คูร์มคริกพฤกษาดาคเรื่อ
ตะบูนต้นผลห้อยย้อยระย้า
เป็นคราบน้ำคร่ำคร่ำแตกตารุม
สภาพการค้าขายผลไม้มิริมคลอง

จนตกทางบางสะไก่อครรไคล่อง
ปลูกทับทิมริมทางสองข้างราย
บ้างคิบห้ามงามจอมจนค้อมกึ่ง
บ้างแตกไร่พรามเม็ดเพชรโนรี
มาตั้งขายฝ้ายเจ้าของไม่ต้องถือ
จะพุดจาการวะทั้งคะเออ

สภาพการค้าขายริมแม่น้ำแม่กลอง
ถึงแม่กลองสองฝั่งเขาตั้งบ้าน
บ้างอย่างปลาเคียงเรียงเรียงราย
ขายสำเร็จเปิดไก่อั้งไข่พอก
ลูกค้ารับนับกันเป็นพันร้อย
นางแม่ค้าปลาเค็มก็เต็มสวย
บ้างเหน็บท้องป่องปุยตุ้ยตุ้ยตุง

แพค้าขาย

จึงจดหมายรายทางกลางกงคา
ได้เห็นแต่แพแขกที่แปลกเพศ

บรรยายภูมิสถานบ้านเรือนในจังหวัดเพชรบุรีได้อย่างชัดเจน เช่น

พอแตรมลมชายสบายจิต
ทั่วประเทศเขตแคว้นแดนพิริบพีรี
ที่พวกทำน้ำโตนคประ โยชน์ทรัพย์
พะองยาวก้ำวดินปีนทะยาน

สุดสำเนียงที่จะถามความปฐุม
เป็นนิคมเขตบ้านพวกพรานปลา
คูเกลื่อนกลาดเรียงรายทั้งซ้ายขวา
ไยคงคาขังน้ำไว้ทำเกลือ
ช่างปั้นน้ำเป็นตัวน่ากลัวเหลือ
ล้วนรกรเรือราเรียงเป็นเชิงขุ้ม
คายคางตั้งหนึ่งผูกด้วยลูกตุ้ม
คูกระปุมกระปิมตุ้มเต็มเต็ม

มีบ้านช่องซ้ายขวาเขาค้าขาย
ไม่เปล่าคายคกระย้าทั้งต่าปี
เป็นดอกตึงแตกประดับสลัปสี
เขาขายดีเก็บได้ใส่กระเชอ
เห็นเรือล่องร้องว่าซื้อทับทิมเหนือ
เสียนเหนือเหนือหน้าตาน่าเอ็นดู

นำสำราญเรือนเรือคูเหลือหลาย
คู่นวายวิ่งไขว่กันใหญ่น้อย
กระเบนกระบอกปลาทุ้งปูหอย
ปลาเล็กน้อยขมงโครยโกยกระบุง
กำไรรวมรวมประจบจนครบถุง
ต่างบำรุงรูปร่างสำอองตา ฯ

แต่นาวาเลี้ยวล่องเข้าคลองน้อย ฯ
ขายเครื่องเทศเครื่องไทยได้ใช้สอย

เที่ยวชมทิศทุ่งทางกลางวิถี
เหมือนจะชี้ไปไม่พ้นแต่ต้นตาล
มีคสำหรับเหน็บข้างอย่างทหาร
กระบอกตาลแขวนกันคนละพวง

นอกจากนี้ สุนทรภู่ยังแสดงความรู้และสังเกตลักษณะของสัตว์บางชนิดได้เป็นอย่างดี เช่น

พรรณาลักษณะปู

โอ้เอ็นคูปูไม่มีซึ่งศิระ

ไม่มีเลือดเชื้อคะปะแต่มัน

แมนเมียวออกลอกคราบไปคาบเหยื่อ

ระวังคูอยู่ประจำทุกค่ำเช้า

ถึงที่ฟัวตัวลอกพ้อออกคราบ

จึงเกิดไขไร้ฟัวเที่ยวยั่วเยี้ย

เท่าระกะก้อม โกงโมง โกงขัน

เป็นเพศพันธุ์ไร้ฟัวเพราะมัวเมา

เอามาเพื่อกรรยาเมตตาเขา

อุตสาห์เฝ้าฟุ่มพึกเพราะรักเมีย

เมียมันคาบคิบเนื้อเป็นเหยื่อเสี้ย

ยังแต่เมียเคลื่อนคล้อยขึ้นลอยแพ

พรรณาลักษณะแมงดา

ให้สามีขี่หลังเที่ยวฝ่งแฝง

เขาจับเป็นเห็นสมเพชเวทนา

ฝ่ายตัวผู้อยู่เดียวเที่ยวไม่รอด

ต้องออกอยากจากเมียเสียน้ำใจ

แมนเดียวนี้มีหญิงไม่ทิ้งฟัว

โอ้อาลัยใจอย่างนางแมงดา

ตามหล้าแหล่งเลนเต็มเต็มรักษา

ทิ้งแมงดาฟัวเสี้ยเอาเมียไป

เหมือนตาบอดมิได้แจ้งตำแหน่งไหน

ก็บรรลี่ยแลกลาดายดา

ถึงรูปชั่วฉันจะรักให้หนักหนา

แต่คูหน้าในมนุษย์เห็นสุดแล

สุนทรภู่เป็นกวีที่มีอารมณ์ขันพอสมควรทีเดียว เช่น

แล้วไปบ้านตาลเรียงเคียงบ้านไร้

พอวันนัดชัคน้ำเขาทำบุญ

เขาว่าน้องของเราเป็นเจ้าสาว

เหมือนจุดไต้ว้ายน้ำมาตำตอ

จะแทนบุญคุณมาประสาขาย

ไต้ฝากแต่แพรฝักกับป้าทรัพย์

ไปปีหนึ่งครึ่งปีเมื่อมีลูก

แล้วมาเรือเหลือรำลึกเฝ้าตริตรอง

ที่นับในน้องเนื้อช่วยเกื้อหนุน

เห็นคนวุ่นหยุดยั้งยืนรั้งรอ

ไม่รู้รูราวเรื่องเรอมาเจอหอ

เสี้ยแรงต่อกายมาก็อาภัพ

ต้องกระดากดังหนึ่งศรกระดอนกลับ

ไว้สำหรับหนึ่งนั้นทำขวัญน้อง

จะมาผูกมือบ่างอย่าหมางหมอง

เที่ยวฉลองคุณท่านทุกบ้านเรือน ฯ

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ผลงานของสุนทรภู่เป็นสมบัติของแผ่นดินที่ทรงคุณค่า ยิ่ง สมกับเป็นกวีเอกของโลก ซึ่งโดดเด่นในเรื่องจินตนาการ การใช้คำง่าย ๆ ไพเราะ กินใจ มีความหมายลึกซึ้ง และเป็นต้นแบบของนักกลอนรุ่นหลัง ๆ ในยุคต่อมาจนถึงปัจจุบัน

สรุป

กล่าวโดยรวมนิราศเมืองเพชรนั้นมีคุณค่าหลายด้าน สมกับที่ผู้แต่งคือกวีชั้นครู ที่ได้รับการยกย่องจากอดีตผู้ปัจจุบัน ด้วยมีทั้งความงามทางภาษา ลีลาการแต่ง เนื้อหาที่ทรงคุณค่า สะท้อนถึงสังคมในอดีต ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ข้อคิดแก่คนรุ่นหลัง